

Türk Şiirinde Nazire

KEMAL YAVUZ*

Nazire in Turkish Poetry

Ö Z E T

Nazire, bir Şiire başka bir Şairin aynı konu ve vezin, kafiye veya redifle yazılan Şiirlerin genel adıdır. Cahiliye devrinde varlığından bahsedilen nazire, ilk defa peygamberimiz zamanında ortaya çıkmıştır. Fars ve Türk edebiyatlarında ise XII. yüzyılda görölmeye başlanmıştır. Türk edebiyatında ilk örnekleri Ahmed-i Yesevi'nin Şiirlerine öğrencisi Hakim Süleyman Ata tarafından yazılarak ortaya konmuştur. Anadolu'da XIII. yüzyıldan sonra gelişen Türk edebiyatı için bu bir örnek olmuş ve Yunus Emre de Ahmed-i Yesevi'nin Şiirlerine nazireler yazmıştır. Daha sonra gelen Şairlerden Ahmedî ve Nesimi Yunus'un Şiirlerine nazireler yazırlar. Bu Şairlerden başlayarak XV. yüzyılda devam eden nazirecilik Fatih devri Őairlerini de etkilemiştir. Özellikle Necati'nin Şiirleri zamanında ve daha sonraları pek çok Şair tarafından tanzir edilmiştir. Bu durum asırlar aşırı bir Şekilde zamanımıza kadar gelmiştir. Ayrıca Mısır ve Çağatay bölgelerinde de önde gelen bazı Şairler tarafından nazire Şiirler de yazılmıştır.

Nazire Türk Şiirinde pek çok Şairin yetişmesini sağladığı gibi bu Şiirlerin yer aldığı eserlerin de ortaya çıkmasına yol ağmuştur. Böylece nazire mecmuaları Mecmuâtü'n-Nazâir adlı eserle XV. yüzyıldan itibaren görölmeye başlanmıştır. Bunu XVI. yüzyılda yazılan Mecmaü'n-Nezâir, Câimü'n-Nezâir, Pervane Bey Mecmuası takip etmiştir. XVII. yüzyılda ise Metâlîü'n-Nezâir'in yazıldığını görüyoruz. Bundan sonra ise Şiir meraklıları tarafından pek çok mecmua ortaya konmuştur.

ANAHTAR KELİMELE R

Türk Şiiri, nazire, nazire mecmuaları.

ABSTRACT

Nazire is the common name of the poetries that are written in the same subject, meter and rhyme to an another poetry. Nazire is mentioned to be existed in Cahiliyye period but it first appeared in the prophet Mohammed's time. It occurred in Arabic and Persian literatures in 12th century. First samples of Turkish literature are written by Hakim Süleyman Ata to his master, Ahmed-i Yesevi's poems. It set an example to the literature developing in Anatolia and Yunus Emre wrote nazires to Ahmed-i Yesevi's poems. Later, Ahmedî and Nesimi wrote nazires to Yunus Emre's poems. Starting with these poets, in 15th century, nazire writing affected other poets in Fatih's period. Especially, to Necati's poems are written nazires by many other poets both in his time and after his time. This continued for centuries up until today. Also, in Egypt and Chagatay regions, nazires are written by some leading poets.

Nazire not only helped the improvement of many young poets but also it enabled the formation of the works that these poems are in. It is seen with the Mecmuatu'n-Nazâir as from the 15th century. Mecmau'n-Nezâir, Camiü'n-Nezâir, Pervane Bey Mecmuası followed it. Metaliü'n-Nezâir is written in 17th century. After that, many mecmuas are formed by the people who are interested in poetry.

KEYWORDS

Turkish poetry, nazire, nazire mecmuas.

Bir Şairin Şiirine sonradan bir başka Şair veya Şairin kendisi tarafından, kafiye veya redifleri aynı olan, aynı vezin ve konuda yazılan, çoklukla gazel ve kasidelerde görölen benzer Şiirlere nazire veya cevap denir. Nazirenin genellikle, aynı dilde ve Őivelerinde olması

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul (kemalyavuz05@gmail.com).

gerekir. Arap edebiyatında Cahiliye devrinden itibaren görülen nazire, İslâmî dönemde Hassan bin Sabit'in hicretin dokuzuncu yılında, Temim Kabilesi'nden bir şairin söylediği şiire aynı vezin, aynı kafiye ve aynı konuda söylediği şiirle daha da açığa çıkmıştır (İslam Âlimleri Ansiklopedisi 1/332-334, II/14-16). Daha sonra Ka'b bin Züheyr'in "Bânet Süâd = Sevgili Uzaklaştı" adındaki Peygamber için yazdığı natına yazılan şiirlerle en geniş şekilde görülmeye başlanmış ve kesintisiz devam edip gelmiştir. Ancak terim olarak nazire yerine "muâraza" yanında "ihtiza" ve "muhâkât" kelimeleri de kullanılmış, çok sonraları "taklid, nazir, mesîl" terimlerine de yer verilmiştir (Durmuş 2006: 455 vd.9). Fars edebiyatında ise, nazire, "cevab" kelimesi ile karşılanmış, ayrıca "istikbâl" ve "tazmîn" gibi terimler de kullanılmıştır. Fars edebiyatında da ilk nazire örnekleri on ikinci yüzyılda görülmeye başlanmıştır (Çiçekler 2006: 457).

Edebiyatta şairlerin yetişmeleri, güzel şiirlerin taklit edilmesi ve sanatkârın kendini her yönü ile geliştirerek ortaya özgün eserler koyması ile sağlanmıştır. Bu açıdan bakınca nazirelerin edebiyatta büyük bir itici güç olduğunu görürüz. Şair bu ilk devrinde bir çirak gibidir; hatta şiir bilgisinin genişlemesi, hayat tecrübe ve şartlarının sanata yönelmesi, bulunduğu ortama göre şairler meclisine devamı, şairlerle olan ilgisi veya çok okuması onun, kalfalık devrini de geçerek ustalık dönemine ayak basması ile şahsiyetini kazanmasına yol açar. Bütün bunlarda dili ne şekilde kullanması gerektiğini öğrendiği gibi kelime bilgisi zenginleşir, kafiye dar ve geniş zeminlerine de vâkıf olur. Gönlü, aklı ve kulağı da ses ve kelimeye karşı ilgili olur ve hafızası genişler. Büyük sanatkârlara karşı duyduğu hayranlık ve saygı, şairi onların şiirlerine yönlendirir. İşte şair bu kazanımlarla sanat dünyasına girer. Böylece, güzel bulduğu şiirlere, hayranlık ve saygı duyduğu şairlere olan ilgi ile onların şiirlerine, aynı konu, aynı vezin, aynı kafiye ve redif ile şiirler yazar. Buna "nazire yazmak" veya "tanzîr etmek" ve "nazîre demek" adı verilir. Yazılan şiir de "nazire" olarak adlandırılır. Nazirenin çokluk şekli "*nezâ'ir* veya *nezâyir* = nazireler" olarak söylenir. Bu kelimeyi Türk edebiyatında ilk defa Fahreddin bin Mahmud *Behcetü'l-Hadaik ft-Mev'izeti'l-Halâik* adlı eserinde kullanmıştır. Fahreddin bin Mahmud eserinde yer verdiği koşuk adı ile bilinen manzumeler için "ve benden dilediler kim bunların dilince bu fen içre bir kitâb eyleyem, nükte ve nezâyir birle

söyleyem kim bularun dilegi kabul ola” demektedir (Koç 2011: 159-172). Nazireyi yapan şair de “nazîre-gû” veya “nazîre-perdâz” olarak anılır. Ancak ikinci şiiri yazan şairin birinci şairi, genellikle söyleyiş, edâ ve konuda geçmesi istenir (Köksal 2006: 43,97). Böylece edebiyatta bir genişleme ve yarışma da başlamış olur. Hatta bunun da ötesinde belki bir atışma havası da ortaya çıkar. Atışmada bir yarış iddiası bulunduğuna göre aynı durum nazire için de geçerliliğini korur. Bir şair bazen kendi yazdığı şiirine de nazire yazabilir. Bu durum şairin şiirde ilerlemesi ve ele aldığı konuyu daha da ileri götürmesi ve genişletmesi demektir. Bunun yanında nazire yazan kimi şairler, hangi şairin şiirini tanzir ettiklerini, genellikle makta beytinde zikrederler. Bu da edebiyatımızda XVI. yüzyıldan sonra görülmeye başlar.

Nazire türü yalnız gazel ve kasidelerde olmayıp diğer nazım şekillerinde de yazılmıştır (Köksal 2006: 21). Sıra ile mesnevi, müstezat ve musammat nazım şekilleri ile de nazireler yazılmıştır. Ancak gazel tarzının nazirede önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan farklı nazım şekillerinde yazılan şiirlere gazel ile “cevab” veya “nazire” yazıldığını da belirtmek gerekir. Bunun zıddı da olabilir. Yerine göre bir gazelin kaside ile tanzir edildiği de vakidir. Ayrıca gazelin kıta ve murabba ile tanzir edildiği nazire mecmualarında pek çok örnekle ortaya konmuştur. Bu, gazel nazım şeklinin diğer şekillere göre daha kısa oluşundan veya sanatkârın keyfi davranışından kaynaklanmış olabilir. Ancak her şairin düşkün olduğu ve tabiatına uygun gelen bir nazım şeklinin varlığı da düşünülebilir. Kasideye kaside, gazele gazel, murabbaa murabba kısaca ilk şiir hangi nazım şekli ile yazılmışsa, ona nazire yazan şairin de aynı nazım şeklini kullanması nazirede bir şart gibi görünürse de karşılaşılan örnekler bunun aynen uygulanmadığını da göstermektedir.

Bundan başka olarak nazirede bazı durumlarda daha fazla serbestlik ve esnekliklerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan bakınca “model” veya “zeminşiire”, yani ilk yazılan manzumeye kafiyesi ve redifi aynı olmayan nazirelere de rastlanmaktadır. Bu ilk nazire mecmuası olan ve Ömer ibni Mezid tarafından yazılarak II. Murad’a sunulan *Mecmu’atü’n-Nezâir*’de yer alan zemin şiir ve nazire farklılığına yalnız bir şiirde rastlanmıştır. Halbuki daha sonra yazılan Eğirdirli Hacı Kemal’in *Câmi’ü’n-Nezâir*’i ile Edirneli Nazmî’nin *Mecma’ü’n-Nezâir* adlı eserinde

böyle farklılıkların gitgide arttığını da belirtmemiz yerinde olacaktır. Bu durum yine on altıncı yüzyıl verimlerinden olan “Pervâne Beg Mecmuası”nda zemin veya model şiire benzemeyen ve nazire dışına çıkan çok sayıda şiirin varlığı ile daha da ileri götürülmüştür. Ancak nazire yazmanın şartlarını göz önüne alınca bu şekilde şaz, istisna yani kural dışı şiirlerin tartışmaya açık olduğunu da söylemeliyiz. Fakat bunların nazire mecmualarında yer alması, hatta şiirlere başlıklar konulurken “bahr-ı diğer” ve “kafiye-i mugayir-i redif-i û” gibi ibarelerin yazılması böyle şiirlerin de nazire dışında tutulamayacağını göstermektedir (Köksal 2006: 36).

Türk edebiyatında nazirede şart olan, vezin, kafiye, redif, konu ve eda bakımından, kısaca şekil ve muhteva yönü ile bulunması gereken benzerliklere on altıncı yüzyıldan sonra, yer yer uyulmadığı da bir gerçektir. Ancak bunlar yazılan nazirelere göre sınırlı sayıda şiirler olarak edebiyatımızda yer almıştır. Hatta yapılan tarifler göz önüne alınca nazire ile ilgili kuralların yazılan eserlerde belirli şartları da ortaya koyduklarını dikkate almak gerekir. Ama her şiiri şekli ve içeriği uygun düşünüyor diye nazire olarak değerlendirmek de doğru değildir. Çünkü kimi şiirler birbirine çok benzeseler de şairlerinin birbirinden haberi olmayabilir. Bu da sanatta bir rastlantı, bir tesadüf, bütün bunların da ötesinde, bir tevafuk demektir. Nazireye bakarken ve şiirleri bu açıdan değerlendirirken tevafuk olabileceğini de ayrıca hesaba katmamız gerekir.

Nazire yazma veya tanzir etmenin Türk edebiyatında bir genişlemeye de yol açtığını ayrıca zikretmeliyiz. “Nazire”, bilindiği gibi “cevab” kelimesi ile de karşılanmıştır. Cevab, bir şiire başka bir şairin yazdığı nazire şiirdir. Bu durumda şairlerin cevap vermeleri, hatta ortak bir konuda vezin ve kafiye yanında redif de beraber, birlikte şiir yazmaları durumu ile karşılaşırız. “Nazire”den başka olarak yazılan ortak şiirler her halde varlıklarını bu şekildeki manzumelerden almışlardır. Hal böyle olunca “şi’r-i müşterek” denilen bir beyit ve mısraı bir şairin, diğer beyit veya mısraını başka bir şairin söylediği gazeller bunda en başta gelirler. Ayrıca Prof. Dr. Fatih Köksal’ın da belirttiği gibi, “gazel-i müşterek” denilen ve birden çok şairi olan gazellerden başka müselle, terbi, tahmis, taştir, tesdis, tesbi, tesmin, tetsi’ ve ta’şir gibi nazım şekilleri de

bir noktada varlıklarını nazireye borçludurlar. Zaten Türk edebiyatında bazı şairlerimiz şiirlerine nazire söylenemeyeceği iddiasında bulunurken, kimi şairlerimiz de edebiyatımızın büyük şairlerinin şiirlerine nazire söylemekle övünür ve hayranlık duyarken nazire edebiyatımız bu düşünceler arasında gelişmesine devam etmiş ve yirminci yüzyıla kadar gelmiştir. Buna paralel olarak yine on altıncı yüzyıldan sonra ortaya çıkan ve musammatlar içinde yer alan nazım şekilleri müsellesten ta'şire kadar, taştir de dâhil, varlıklarını müşterek ve ortak şiir yazma yönü ile bir başlangıç olan nazire türüne borçludurlar. Bu açıdan bakınca nazirenin Türk edebiyatında büyük bir işlevinin olduğunu ve şiir dünyamızı genişlettiğini de iddia edebiliriz. Bundan başka şairlerin karşılıklı şiir söylemeleri, müşâare ise; aynı zaman içinde söylenen şiirlerdir. Bu yönü ile müşâare, nazirenin yaşanan zamandaki canlı örneği olarak görülmektedir. İşte bütün bu uğraşlar nazirenin Türk şiirindeki tesir ve gücünü de göstermektedir. Bunun da ötesinde en mühimi şairler arasında bağ kuran, edebiyatımızı diri tutan, geçmişe götürdüğü gibi, geleceğe açılan, tarih içinde şairlerin yetişmesine ve daha başka şiirlerin yazılmasına sebep olan nazire edebiyatımız baştan sona edebiyat ve kültür dünyamızı dolaşan nefesler durumundadır.

Nazirenin şiirimizde ortaya çıkışını, tarihî gelişmesini ve çıkış durumunu göz önüne alırsak, *Behcetü'l-Hada'ik*'tan öğrendiğimize göre Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında XIII. yüzyıldan önce, "nazire"nin varlığı söz konusudur. Bu türün Anadolu'da başlayan Türk edebiyatında Yunus Emre (ö. 1320) ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Yunus'un nazireleri Ahmed-i Yesevî'nin (ö. 1166) şiirlerine yazılmıştır. Ancak Yunus'tan önce bu türün ilk şairleri arasında yer vereceğimiz Türk şairi Hakîm Süleyman Ata'dır. Hakîm Süleyman Ata (ö. 1194) Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerine hikmetlerle karşılık vermiş, onun yolunu sadık bir öğrencisi olarak, devam ettirmiş ve şiirlerine nazireler söylemiştir (Sertkaya 2010 177-187). Şimdi Ahmed-i Yesevî'nin şu şiirine bakalım.

Behişt duzeh talaşur talaşmakda beyân bar
Duzeh aytur min artuk minde Fir'avn Hâmân bar

Behişt aytur ni dirsın sözni bilmey aytursın
Sinde Fir'avn bar bolsa mende Yûsuf Ken'ân bar

Duzeh aytur min artuk bahîl kullar minde bar
Bahîllerni boynıda otlug zencir-keşân bar

Behişt aytur min artuk peygamberler minde bar
Peygamberler aldıda Kevser hûr u gilmân bar

Duzeh aytur min artuk tersâ cühûd minde bar
Cahûd tersâ aldıda türlüg azâb-sûzân bar

Behişt aytur min artuk mü'min kullar minde bar
Mü'minlerning aldıda türlüg ni'met-elvân bar

Duzeh aytur min artuk zâlim kullar minde bar
Zâlimlerge birürge zehr ü zakkûm çendân bar

Behişt aytur min artuk âlim kullar minde bar
Âlimlerni könglide âyet hadîs Kur'ân bar

Duzeh aytur min artuk münâfıklar minde bar
Münâfıklar boynıda otdın işkil-keşân bar

Behişt aytur min artuk zâkir kullar minde bar
Zâkirlerni könglide zikr ü fikr-i Sübhân bar

Duzeh aytur min artuk bî-namâzlar minde bar
Bî-namazlar boynıda yılan bilen çıyan bar

Behişt aytur min artuk dîdâr körmek minde bar
Dîdârın körsetürge Rahîm atlıg Rahmân bar

Duzeh anda dik turdı behişt özrini aydı

Hâce Ahmed ni bildi bildürgüçi Yezdân bar (Eraslan 1991: 328;
Sertkaya 2010: 177-187)

Bu şiire Hakîm Süleyman Ata (Bakırgani) aşağıdaki nazire ile cevap vermiştir.

Uçmah tamug ögnüşür ögünmekde ma'nâ bar
Tamug aytur men bay men mende Fir'avn Hâmân bar

Uçtmah aytur yok sende cümle peygambar mende
Sende Fir'avn bar bolsa mende Yûsuf Ken'ân bar

Tamug aytur men bay men dervişlerge çağır men
Bahullerge hâce men mende zâlim Avân bar

Uçtmah aytur yok sende cümle peygamber mende
Muhammed-i Mustafâ Ömer Osman Ali bar

Tamug aytur tahtımda tersâ cühûd mûg bende
Her zâlimning yerinde toksan türlüg çayan bar

Uçtmah aytur sende yok manga kelse ölüm yok
Türlüg ni'metler anuk yüz ming hezâr elvân bar

Tamug munglaşa keldi uçtmahga özür kıldı
Kul Süleymân ne bildi bildürgüçi Rahmân bar

Bu şiirin başka bir şekli de şöyledir:

Uçmah tamug ükneşür ükneşmekde niler bar
Tamug aytur min bay min minde Fir'avn Hâmân bar

Uçmah aytur ni tir sin sözni bilmey sözler sin
Sinde Fir'avn bar irse minde Yûsuf Ken'an bar

Tamug aytur tahtımda tersâ cühûd mûg anda
Her âlimning tenide toksan türlüg çıyan bar

Uçmah aytur sözüm yok manga kilse ölüm yok
Türlüg ni'metler anuk hezâr türlüg elvân bar

Tamug aytur min bay min bahâlllgerga çıgay min
Dervişlerga çıgay min minde zâlim avân bar

Uçmah aytur yok sende cümle peygâmbere minde
Muhammedü'l-Mustafâ Bekr Ömer Ali Osman bar

Tamug manglaştı kildi uçmah hem özür kıldı
Kul Süleymân ni bildi bildürgüçi Cebbâr bar (Sertkaya 2010: 178-180)

Her şeyden önce nazirenin Türk şiirine verdiği bir canlılık vardır ve bu canlılık asırlar boyu devam ederek Cumhuriyet devrine kadar gelmiştir. İşte nazire açısından bakınca konuda, vezinde, kafiye ve redifte benzerlik bulunan veya aynı olan kimi şiirler Yesevî'nin Anadolu yani Batı Türk edebiyatındaki takipçisi Yunus Emre'de görülür. Bu açıdan ele alınca Yunus'un pek çok şiiri Ahmed-i Yesevî'ye nazire gibi görünür. Ancak Yesevî hikmetlerini, Doğu Türkçesi ile, Yunus ise Batı Türkçesi'nin ilk devresi olan Eski Anadolu Türkçesi ile yazmıştır. Tabii, dil bakımından olan ayrılıkları ve zaman farkını bir yana bırakırsak, Yunus'un Ahmed-i Yesevî'yi ne kadar izlediğini ve ondan pek ayrılmadığını görmekte gecikmeyiz. Ahmed-i Yesevî'nin,

Hâlıkımnı izler min tün kün cihân içinde
Tört yanımdın yol indi kevn ü mekân içinde

Törtüdin yitige yittim tokuznü güzer ittim
Ondın ikige kildim çerh-i Keyvân içinde

Üç yüz altmış su kiçtim dört yüz kırk dört tağ aştım
Vahdet şarâbın içtim tüştüm meydân içinde

Çünkü tüştüm meydânga meydânı tola kördüm
Yüz ming ârifi kördüm barça cevân içinde

Gavvâs bahrığa kirdim vücûd şehri kizdim
Dürni sadefde kördüm güherni kân içinde

Arş u Kürsî'ni yördüm Levh ü Kalem'ni kördüm
Vücûd şehri kizdim aydım bu cân içinde

Cânı kördüm cânânda ışkı kördüm meydânda
Âşıklarınğ meydânı cümle bûstân içinde

İrni kördüm irgeştim istedüğümni sordum
Barçası sindi didi kaldım hayrân içinde

Hayrân boluban kaldım bî-hûş boluban taldım
Özümni derdge saldım taptım dermân içinde

Miskîn Hâce Ahmed cânı hem güherdür hem kânı
Cümle anıng mekânı ol lâ-mekân içinde (Eraslan 1991: 304)

hikmetine karşılık Yunus;

İstedüğümü buldum eşkere cân içinde
Taşra isteyen kendü kendü nihân içinde

Kadîmdür hiç ırılmaz ansuz kimse dirilmez
Adım adım yir ölçer hükmi revân içinde

Dutun diyü çağırur uğrı dahı çağırur
Bu ne acâib uğrı bu çağıran içinde

Siyâset meydânında galebeden bakan ol
Siyâset kendü olmuş girmiş meydân içinde

Dartmış kudret kılıcın çalmış nefsin boynunu
Nefsini depelemiş elleri kan içinde

Sayru olmuş iniler Kur'ân ünini dinler
Kur'ân okıyan kendü kendü Kur'ân içinde

Bu tılsımı bağlayan cümle dilde söyleyen
Gör nice cevlân ider hırka pilân içinde

Dürlü dürlü imâret köşk ü saray yapan ol
Kara nikâb dutunmuş girmiş külhan içinde

Başdan ayağa değin hakdur ki seni dutmuş
Hak'dan ayru ne vardur kalma gümân içinde

Birisen birliğe gel ikiyi bırak elden
Bütün ma'nî bulasın sıdk u îmân içinde

Oruç namaz gusl u hac hicâbdur âşıklara
Âşık andan münezzeh hâlis heves içinde

Girdüm gönül şehrine taldum anun bahrına
Işk-ıla gider-iken iz buldum cân içinde

Bu izümi izledüm sağum solum gözledüm
Çok acâibler gördüm yokdur cihân içinde

Yûnus senün sözlerün ma'nîdür bilenlere
Söyleniser sözlerün devr-i zamân içinde (Timurtaş 1980: 163-165)

şiiirini yazmıştır. Yine Yesevî'nin,

İşking kıldı şeydâ mini cümle âlem bildi mini
Kaygum sin sin tüni küni minge sin ok kirek sin

Ta'âlallâh zihî ma'nî sin yaratting cism ü cânnı
Kullık kılsam tüni küni minge sin ok kirek sin

Közüm açdım sini kördüm kül köngülni singe birdim
Uruğlarım terkin kıldım minge sin ok kirek sin

Sözleşem min tilimde sin köleşem min közümde sin
Könglümde hem cânımda sin minge sin ok kirek sin

Fedâ bolsun singe cânım töker bolsang minim kanım
Min kuling min sin sultânım minge sin ok kirek sin

Âlimlerge kitâb kirek sûfilerge mescid kirek
Mecnûnlarga Leylâ kirek minge sin ok kirek sin

Gâfillerge dünyâ kirek âkillerge ukbâ kirek
Vâ'izlerge minber kirek minge sin ok kirek sin

Âlem barı uçmak bolsa cümle hûrlar karşu kilse
Allâh minge rûzî kılsa minge sin ok kirek sin

Uçmak kirem cevân kılam ne hûrlarga nazar kılam
Anı munı min ne kılam minge sin ok kirek sin

Hâce Ahmeddür minim atım tüni küni yanar otum
İki cihânda ümîdim minge sin ok kirek sin (Eraslan 1991: 320)

şeklindeki hikmeti, yine Yunus'ta,

İşkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram dün ü günü bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinürem ne yoklığa yerinürem
İşkun-ıla avunuram bana seni gerek seni

Işkun âşıkları öldürür ışk denizine taldurur
Tecellî-y-ile toldurur bana seni gerek seni

Işkun şarâbından içem mecnûn olup tağa düşem
Sensin dün ü gün endişem bana seni gerek seni

Sûfilere sohbet gerek ahîlere ahret gerek
Mecnûnlara leylî gerek bana seni gerek seni

Eger beni öldüreler külüm göğe savuralar
Toprağum anda çağura bana seni gerek seni

Yûnus-durur benüm adum gün geldükçe artar odum
İki cihânda maksûdum bana seni gerek seni (Timurtaş: 1980: 209-210)

şeklinde bir nazire ile karşılık bulur. Ahmed-i Yesevî'den gelen bu zemin veya model şiir, Yunus'tan başka şairler tarafından da tanzir edilmiştir. XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. asrın ilk çeyreğinde yaşayan Ahmedî (ö. 1413) de bu şiiri aşağıdaki şekilde tanzir etmiştir.

Cihândan ben usanmışam bana sini gerek sini
Kamulardan uşanmışam bana sini gerek sini

N'iderem bu ten ü cânı ya sensüz âb-ı hayvânı
Veyâhud dîn ü îmânı bana sini gerek sini

Gerekmez rûh-ıla reyhân gerekmez hûr-ıla vildân
Gerekmez ravza-i Rıdvân bana sini gerek sini

Gerekmez gönlüme selvet gerekmez rûhuma râhat
Gerekmez cânuma işret bana sini gerek sini

Gerekmez milket-i dünyâ gerekmez devlet-i ukbâ
Gerekmez Kevser ü Tûbâ bana sini gerek sini

İçüm sensüz cehennemdür yaşum-ıla cihân nemdür
Benüm sensüz cihân nemdür bana sini gerek sini

Dilemez Ahmedî iy şeh ki anun ola mihr ü meh
Bu iki kevnde billâh bana sini gerek sini (Akdoğan 1979: II/171-172)

Ahmedî kendisinden önceki şairlere nazire yazdığı gibi, devrinin şairlerine de yazar. Bunların başında Nesîmî ile Şeyhoğlu Mustafa gelmektedir. Bu durum özellikle Şeyhoğlu Mustafa ele alındığı zaman bir nevi atışma olarak da algılanabilir. Çünkü Ahmedî ve Ahmed-i Dâî Emir Süleyman'ın şiir meclislerinde bulunan şairlerdendir (Yavuz 2010: 631-636). Ancak Ahmedî hemen her şairi kendinden öncekiler ve aynı zamanda yaşayanlar da dâhil tenkit eder. Bunların başında Şeyhoğlu Mustafa gelir. Şeyhoğlu Mustafa, saraya yakın bir şair olup Germiyan beylelerinden Süleyman Şah'ın yanında yetişmiş, tercüme ve telif eserler bırakmış nazım ve nesir sahasında üstün bir sanatkârdır. Saraya yakınlığı sebebi ile Ahmedî'nin çekememezlik veya bir nevi hasedine uğramıştır. Ancak *Hurşid-nâme*'sinde gazel tarzında yazdığı şiirlerde Ahmedî ile nazire diyeceğimiz aynı vezin ve kafiyede manzumeleri ile dikkat çeker. Bu durum bir çeşit atışma da sayılabilir. Aşağıya aldığımız Nesîmî, Ahmedî ve Şeyhoğlu Mustafa'ya ait olan bu nazire şiirler on beşinci yüzyılın önde gelen şairlerinden Ahmet Paşa'yı da daha asrın başından müjdeliler durumdadır.

Zülfünü anber-feşân itmek dilersin itmegil
Gâret-i dîn kasd-ı cân itmek dilersin itmegil

Burka'ı tarh eylemişsin iy kamer yüzünden uş
Fitne-i âhir zamân itmek dilersin itmegil

Hatt u hâlün mantıku'tayr oldı ehl-i vahdete
Kuş dilin sen tercemân itmek dilersin itmegil

Çün ene'l-Hak'dan götürdi sûretün mâhı nikâb
Sen hakı niçün nihân itmek dilersin itmegil

Âşıkâ çok cevr idersin ahde kılmazsın vefâ
Adunı nâ-mihribân itmek dilersin itmegil

Sûretün genc-i hafidür gösterürsin gözgüde
Âlem-i gaybı ayân itmek dilersin itmegil

Gamzeden Mısırî kılıç virmişsin esrük Türkinе
Kan bahâsuz bunça kan itmek dilersin itmegil

Eyledi ışkun mahabbet tırine kalkan beni
Şimdi küllî bî-nişân itmek dilersin itmegil

Kirpügünden cân şikâr oklar düzermişsin meger
Kaşlarun yayın kemân itmek dilersin itmegil

Bâda virmişsin perîşân zülfünü dağıtmaga
Cânları bî-hânümân itmek dilersin itmegil

Şübhesüz bilün iki âlemde şâhum kimi yoh
Lâ-şebeh adın beyân itmek dilersin itmegil

Gitmek istersin gözümden dem-be-dem yaşum kimi
Cânımı tenden revân itmek dilersin itmegil

Lâ-tuharrik âyeti indi beyânun şânına
Ol beyânı sen beyân itmek dilersin itmegil

İy Nesîmî Hak'dan istersen götürmek perdeyi
Büt-peresti bî-gümân itmek dilersin itmegil (Ayan 1990: 213-214)

Nesîmî'nin bu şiirine Ahmedî nazire olarak şu şiiri yazmıştır.

Râzumu halka ayân itmek dilersin itmegil
Beni rüsâ-yı cihân itmek dilersin itmegil

Mihnet-ile sa'ferân itdün yüzümün rengini
Yaşumı dah'ergavân itmek dilersin itmegil

Gül yüzün gonca lebün nergis gözün idüp nihân
Nev bahârumı hazân itmek dilersin itmegil

Saçlarun bendinde bini idübenin mübtelâ
Gamzen-ile nâ-tüvân itmek dilersin itmegil

Bir kerânı olsa cefânun idileydi ihtimâl
Sen cefâyı bî-kerân itmek dilersin itmegil

Neyçün örtersin nikâb-ıla bu zîbâ sûreti
Halkdan günü nihân itmek dilersin itmegil

Ahmedî'nün kanını dökmekden assı yoh sana
Ol fakîre bir ziyân itmek dilersin itmegil (Akdoğan 1988: 162)

Ahmed-i Dâî de aynı şiire aşağıdaki nazire gazellerini yazmıştır. Ancakşairin iki gazel yazdığı dikkate alınrsa, aşağıya aldığımız bu gazellerden biri kendi şiirine nazire olarak da değerlendirilebilir.

Her nefes bin kasd-ı cân itmek dilersin itmegil
Bu cefâyı her zamân itmek dilersin itmegil

Bildük ol hûnî gözün kim cânumuz kasdındadır
N'ola nâ-hak yirde kan itmek dilersin itmegil

Âşıkı hicrân içinde zâri kıldun kılmağıl
Müdde'iyi şâdumân itmek dilersin itmegil

Hüsünün bâğı gülin her bir hasûda arz idüp
Nev bahârumu hazân itmek dilersin itmegil

Bülbül-i bâğ-ı İremsin sahn-ı cennetdür yirün
Her budakda âşiyân itmek dilersin itmegil

Vasluna bin cân virürsem kıymeti olmaz henüz
Sen hod anı râyegân itmek dilersin itmegil

Dâ'iyâ vaslı hayâlin dutmağıl fikründe sen
Bu tasavvurdan ziyân itmek dilersin itmegil

//

Goncanun rengine al itmek dilersin itmegil
Bülbülü gülşende lâl itmek dilersin itmegil

İy yüzi bedr-i münevver kaşlarun aksi bile
Gökdeki bedri hilâl itmek dilersin itmegil

Kâmetün servi vü zülfün halkası ışkında uş
Bu elif kaddümi dâl itmek dilersin itmegil

Aklı kayd-ı çeşm ü leb kılmak dilersin kılmağıl
Rûhu sayd-ı zülf ü hâl itmek dilersin itmegil

Bâdeyi sensüz içerse ben bana kıldum harâm
Sen sana kanum helâl itmek dilersin itmegil

Çün hayâl oldu vücûdum bu hayâl içre beni
Bir hayâl ender hayâl itmek dilersin itmegil

Dâ'iyâ bilmez misin la'l-i Bedahşân kıymetin
Ol şeker-lebden su'âl itmek dilersin itmegil (Özmen 2001: I/125-188)

Nazire hemen her şairimizin başvurduğu bir yol ve deneyim olmuştur. Ancak şairlerimizin kendilerini daha da ileri götüren, sanat kabiliyetlerini yukarılara çeken kendilerinin olan ve özelliklerini veren şiirleri de vardır. Bu yönden bakınca her şairin şiir sanatında ayrı bir düğüm noktası olduğunu ve yazılan şiirlerin beğenilerek başka şairler tarafından tanzir edildiğini, böylece sanatta bir genişlemenin, bağlanıp çözülerek bir ilerlemenin bulunduğunu da görmemiz gerekir. Bu da şiire bir canlılık, yeni bir güç ve yeni bir hava getirmektedir. Ahmet Paşa'nın farklı bir nazım şekli ile Şeyhoğlu Mustafa'nın şiirlerine nazire yazdığını da görürüz.

Şeyhoğlu Mustafa, Feraşşâd ve Hurşid'in dilinden "gönül" redifli iki şiir yazmıştır. Bunlar birbirine nazire olarak karşımıza çıkmaktadır. Şâir birinci şiirini "Şi'r-i Feraşşâd", ikinci şiirini de "Şi'r-i Hurşid" başlığı ile cevap olarak yazmıştır. Birinci şiir,

Çün bulunmadı cihânda derdüne dermân gönül
Yiridür bu hasret ile ger alursan kan gönül

İşk bâzârında sana çünkü hâsıldur ziyân
Bellü bil kim assı kılmaz nâle vü efgân gönül

Devr içinde ser-be-ser bîmâra tîmârın viren
Bir imâratlık sana virmedi iy vîrân gönül

İy dirîgâ bunca hecr ü zecr ü gam görmüş iken
Almadın dâdun felekden virisersin cân gönül

Gerçi yârün vuslatı haccında bayram itmedün
Yigrek oldur furkat için olasin kurbân gönül

Lâcerem ışkun belâsına mutî' olmak gerek
Kimsenenün hükmüne çün olmadun fermân gönül

Sen ki manzûrun felekdür niçe olursın helâk
İy gönül hayrân gönül olma gönül giryân gönül

şekindedir. Hurşid'in dilinden söylediği ikinci şiir de aşağıdadır.

Minnet itme ger virürsen yârün için cân gönül
İşka cânun terk idersen bulasın cânân gönül

İş ayakda kalmadı kim sonra başa gelmedi
Zâri kılma kalmayasın zâr u ser-gerdan gönül

Bu cefânun cevrin âhir irişesin lutfına
Karanulıkda bulunur Çeşme-i hayvân gönül

Hidmete bil bağladunsa irişesin devlete
İşka ger kul oldun ise olasin sultân gönül

Ger mahabbet Düldüline bindün ise sıdk ile
Gel berü meydân senündür kıl bugün cevlân gönül

Kaynayup taşdukça çün dürler dökersin fevc fevc
Âferin esrâruna cûş eyle iy ummân gönül

Dünyede ad ise bârî sende hâsıldur murâd
İy gönül handân gönül olma gönül giryân gönül (Ayan 1969: 231-
232)

Şeyhoğlu Mustafa'nın bu nazmlarına Ahmet Paşa da,

Gül yüzünde görelî zülf-i semen-sây gönül
Kuru sevdâda yeler bî-ser ü bî-pây gönül
Dimedüm mi sana tolaşma ana hây gönül
Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Çîn-i zülfünden umar nâfe-i hoş-bûy-ı murâd
 Bu hevâ yolına yıllarla yeler nite ki bâd
 Ol dahı sencileyin itmedi ben hasteyi yâd
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Felegün nûş iderem nîşini sâgarlar-ıla
 Togradı hâr-ı cefâ bagrumı hançerler-ile
 Baş koşam dimez-idüm ben dahı dilberler-ile
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Yârün itden çoğ uyar ardına agyâr dirîğ
 Bize yâr olmadı ol şûh-ı sitemkâr dirîğ
 Kıldı bir dilber-i hercâyiye dildâr dirîğ
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Bizi hâk itdi hevâ yolına sevdâ n'idelüm
 Pây-mâl eyledi ol zülf-i semensâ n'idelüm
 Kul idinmezdi güzeller bizi illâ n'idelüm
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Dest-i kûtâhuma baş egmedi ol zülf-i dirâz
 Oldı şekker lebine tûtî-i dil mahrem-i râz
 Vâz geldüm ben eger gelse bu gönül dahı vâz
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Dil dilerken yüzünün vaslını cândan dahı yig
 Bir demin görür-iken iki cihândan dahı yig
 Akdı bir serve dahı âb-ı revândan dahı yig
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Ben dimezdüm ki hevâ yolına serbâz gelem
 Ney-i ışkıyla gamun çengine demsâz gelem
 Dir-idüm ışk kopuzın uşadup vâzgelem
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül

Ahmed'em kim okınur nâmum-ıla nâme-i ışk
 Germdür sözlerümün sûz-ıla hengâme-i ışk
 Dil elinden biçilüpdür boyuma câme-i ışk
 Vây gönül vây bu gönül vây gönül ey vây gönül (Tarlan 2005: 289-290)

murabbai ile cevap vermiştir. Ancak bu şiire yazılan nazireler bitmez. Yine Fatih devri şairlerinden Melihî de aşağıdaki murabbamı yazar. Bu durumda artık zemin veya model yahut da vasita şiir Ahmet Paşa'nın şiiri olmuştur. Ancak hava, edâ ve söyleyiş yine Şeyhoğlu Mustafa'nın şiirinden gelmektedir.

Murabba

Seni bend itdi çün ol zülf-i semen-sây gönül
Kılmadun dahı halâs olmak için vây gönül
İtdi sevdâ seni âlemlere rüsvây gönül
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül

İy hayâl-i ser-i zülfüne gönül mahrem-i râz
Dest-i kûtâhuma baş egmedi ol zülf-i dırâz
Virdi ol perdede iy mutrib-i uşşâk-nüvâz
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül

Yâr-ı mahrem kanı arz itmege derd ü gam-ı dil
Ki hemîn âh-ı sehergâh-durur hemdem-i dil
Leb-i cân-bahşun eger virmez ise merhem-i dil
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül

Zülfünün salalı hindûsı gönül boynına bend
Cân u dil kim ola her lahza giriftâr-ı kemend
Nice ola cigerüm âteş-i şevkunla sipend
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül

Cânumı kıldı revân gamzen okı haste vü zâr
Gönlümi turraların eyledi bî-sabr u karâr
Âh u efgân idüben çağıruram leyl ü nehâr
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül

Dil elinden nice bir kendümi âvâre kılam
Tîg-i hasretle demidür cigeri pâre kılam
Akl u dil oldı revân derdine ne çâre kılam
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül

Gül yüziün gülşene hemdem oluban hâr ile hes
 Bülbül-i hôş-nefesi oldu giriftâr-ı kafes
 Nâle vü zâr-ıla dirse bu Melihî n'ola bes
 Gönül ey vâv gönül vâv gönül ey vâv gönül (Timurtaş 1974: 532)

Şeyhoğlu'nun *Hurşid-nâme*'de yer verdiği bunazım, ayrıca bir nazireler silsilesini de beraberinde getirmiştir. Önce Ahmet Paşa olmak üzere Melihî murabba nazım şeklinde nazireler yazmışlardır. Ayrıca Avnî mahlasını kullanan Fatih Sultan Mehmet ile Karamanlı Nizami muhammes olarak bu şiire nazireler yazmışlardır. Tabii sonra gelen şairlerin zemin şiir yerine Ahmet Paşa'nın murabbainı göz önüne almaları ve bu şiire, zemin şiir olarak, nazire yazmaları gerekir. Her ne şekilde olursa olsun Şeyhoğlu Mustafa'nın "nazım"ı zemin şiir olarak bu nazireler zincirinin başında yer almıştır. Şimdi de Fatih Sultan Mehmed'in şiirine bakalım:

Sevdün ol dilberi söz eslemedün vâv gönül
 Eyledün kendüzünü âleme rüsvây gönül
 Sana cevri eylemede kılmaz o pervây gönül
 Cevre sabr eyleyimezsın nideyin hây gönül
 Gönül ey vâv gönül vâv gönül ey vâv gönül

Çâk olan dest-i cefâ-y-ile girîbânundur
 İlişen hâr-ı gam u mihnete dâmânundur
 Dökilen yirlere belâ tîgî-y-ıla kanundur
 Her dem ağza gelen mihnet-ile cânundur
 Gönül ey vâv gönül vâv gönül ey vâv gönül

Tâlî'ün yüzi gülüp olmadı handân nideyin
 Yüregün derdine bulunmadı dermân nideyin
 Kasduna yâr çeker hançer-i bürrân nideyin
 Virisersin bu gam u mihnet-ile cân nideyin
 Gönül ey vâv gönül vâv gönül ey vâv gönül

Işk-ı dildâr-ıla niçe idesin nâle vü zâr
 Eyledün sabr u karârı bu hevâlarda nisâr
 Zülfi sevdâsı ider âlemi çün başuna dar
 Fâ'ide ne turalum eyleyesin terk-i diyâr
 Gönül ey vâv gönül vâv gönül ey vâv gönül

Vasl-ı dilberle nasîb olmadı dil-şâd olmak
 Dest-i cevri ile yıkılan dilün âbâd olmak
 Dâm-ı gamdan dil ü cân bülbülü âzâd olmak
 Niçeye dek işün efgân-ıla feryâd olmak
 Gönül ey vâ y gönül vâ y gönül ey vâ y gönül

Çünkü dildâr niyâzun görüben nâz eyler
 Nâleni işidicek şîveye âgâz eyler
 Bezm-i gamda kaddüni çeng yüzün sâz eyler
 Nâlişün perdesini Zühre'ye demsâz eyler
 Gönül ey vâ y gönül vâ y gönül ey vâ y gönül

Bilmedüm derd-i dilün ölmek-imiş dermânı
 Öleyin derd-ile tek görmeyeyin hicrânı
 Mihnet ü derd ü gama olmağışun erzânı
 Avniyâ sencileyin mihnet ü gam-keş kanı
 Gönül ey vâ y gönül vâ y gönül ey vâ y gönül (Doğan 2004: 158)

Yine aynı nazım şekli ile Karamanlı Nizâmî (ö. 1470) de şu nazireyi yazmıştır.

Düşeli işkuna ey ruhları bed-rây gönül
 Oldı zülfün gibi âşüfte bu bed-rây gönül
 Nice kim hâ didüm eslemeyüp hây gönül
 Eyledi cümle cihâna beni rüsvây gönül
 Gönül ey vâ y gönül vâ y gönül ey vâ y gönül

Geh deler hasretüne yüregümi şâne gibi
 Geh yanar şem'-i ruhun şavkına pervâne gibi
 Geh virür ârı yile âşık-ı dîvâne gibi
 Geh döker gözlerümün yaşını dürdâne gibi
 Gönül ey vâ y gönül vâ y gönül ey vâ y gönül

Hem-nefes olmaga sen hüsrev-i şîrîn-leb ile
 Virmişem ârı yile nâm u nişânıyla bile
 Dile düşmüş yalunuz ben degülüm ilden ile
 Dil elinden niceler düşdi benüm gibi dile
 Gönül ey vâ y gönül vâ y gönül ey vâ y gönül

Tîr-i kaddümi kemân ideli ol hûr-nijâd
 Şast-ı gamdan dil-i sevdâ-zede bula idi şâd
 Dir idüm k'eyleyeyüm ben dahı dilberleri yâd
 Dil elinden kime feryâd ideyin kim kıla dâd
 Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül (İpekten 1974: 251-252)

Bu nazire silsile halinde yukarıdaki şairlerden başka Hafî, Halîlî, Kemalpaşazâde (ö. 1534) ve Cafer Çelebi izlemiş, daha sonraki yüzyıllarda da devam ettirilerek yirminci yüzyıla kadar gelmiştir. Bu tekrar veya nakarat mısraın her bendin sonunda yer alması ve söyleniş havasında bir nevi acımayı ve merhameti de beraberinde getirmesi “gönül” kelimesinin “gözüm” kelimesi yanında başka şekillerde de söylenmesi ile bu murabba tam dokuz şekilde tekrarlanarak yüzyıllar boyu devam etmiştir (Tavukçu 2009: 1015-1020). Görüldüğü gibi başlangıçta gazeli veya nazım, nazım şekilleri ile görülen bu şiir, Ahmet Paşa ve Melihî’de murabba şeklinde tanzir edilmiş, Fatih ve Karamanlı Nizamî tarafından ise cevap olarak muhammes nazım şeklinde ortaya konmuştur. Bu da şiirde bir genişleme ve şekil çokluğuna yol açmıştır.

Bundan başka olarak Ahmedî’nin şu meşhur gazeli de Ahmet Paşa tarafından tanzir edilmiştir. Bu gazeli ayrıca Nesîmî ve Şeyhoğlu Mustafa’ya da bağlanmaktadır.

Tâ ışkunu şâhâ varak-ı cânâ yazmışam
 Levh-i gönülde adunı cânâ yazmışam

Sen hîç sormadun beni şîrîn budur ki ben
 Şekker lebüne cânımı şükrâne yazmışam

Gönlüm evini ıskun için dutmuşam makâm
 Genc-i nihânı gör ki ne vîrâna yazmışam

Hayretdeyem ki dudaguna la’l dimişem
 Hacletdeyem ki dişüni dürdâne yazmışam

Bir kez cemâlüne nazar idem didüm şehâ
 Mûsâ bigi tecellî odına yana yazmışam

Susalıgumda la'lüni zikr eyledi dilüm
Âb-ı hayâtı Hızr bigi kana yazmışam

Yüzün sıfâtın Ahmedî imlâ ideliden
Gör kim ne hûb vech ile dîvâna yazmışam (Akdoğan 1979: 594-595)

Ahmet Paşa da bu gazeli aşağıdaki gibi tanzîr etmiştir:

Ser-nâme-i mahabbeti cânâna yazmışam
Hasret risâlesin varak-ı cânâ yazmışam

Nâlişlerini derd ile bîçâre bülbülün
Bâd-ı sabâ eliyle gülistâna yazmışam

Zülfün hikâyetini gönülde misâl idüp
Gam kıssasını levh-i perîşâna yazmışam

Resm itmişem gözümde hayâlünü gûyiyâ
Nakş-ı nigârî sâgar-ı mercâna yazmışam

Tâb-ı ruhunla sûzını yazarken Ahmed'ün
Şevkinden odlara düşüben yana yazmışam (Tarlan 2005: 312)

Yine Şeyhî'nin de, Ahmet Paşa tarafından tanzir edilmiş şiirleri vardır. Bunlar içinde Kerem Kasidesi'nin ayrı bir yerinin bulunduğunu belirtmek gerekir.

Kaside

Hurrem irdi bu kerâmetlü gün iy kân-ı kerem
Iyş u zevk it ki fedâdur yoluna cân-ı kerem

Kutlu dem bahtlu sâ'atdür ü ferhûnde zamân
Ki yine kullara teşrîf idiser hân-ı kerem

3. Câm-ı zer tutduğı ıyd ayı gibi devr-i felek
Ya'ni kim mevsim-i işretdür ü devrân-ı kerem

Kerem ehlin bu gice seyr cihânında görüp
Soraram bunlara kim n'oldı sehâ kanı kerem

Didiler gel berü tâlib-i iksîr-i hayât
Gözle şol işiği kim toprağıdur kân-ı kerem

6. Dergeh-i şâh-ı atâ-pîşe vü hayr-endîşe
Germiyân memleketi mâliki sultân-ı kerem

Açılır ni'meti yağmuru-y-ıla gülşen-i cûd
Bezenür kâmet-i servi-y-ile bûstân-ı kerem

Pâsbân saltanatı kasrına keyvân-ı felek
Şâyebân devleti dergâhına eyvân-ı kerem

9. Keremi ehline kısmet idicek Rabb-i kerîm
Gör kerâmet ki kirâm içre sever anı kerem

İy ki fazlun güheri mâye-i ummân-ı atâ
V'iy ki feyzün eseri dâne-i nîsân-ı kerem

Şeref-i zâtun-ıla fahr ider evkât-ı şerîf
Kerem ü lutfun-ıla hoş geçer âvân-ı kerem

12. Keffesinde dü cihân ni'metini az görür
Himmetin çünkü eline ala mîzân-ı kerem

Ne aceb ger yüz ura Hızır u Sikender kapuna
K'ışığinden akar uş çeşme-i hayvân-ı kerem

Gerçi Fir'avn ola düşmenleri kahrirmek için
Yed-i beyzâdur elün hüccet ü bürhân-ı kerem

15. Ne aceb ger Karaman bulmasa âlemde emân
Çünkü yâr itdi sana devlet-i Osmân-ı Kerem

Boşalur kâse-i bahr u tükenür kîse-i kân
Bulmaz ni'met-i bî-haddüni pâyan-ı kerem

Çok işiğe yüz urur ille ki mahrûm döner
Yine kapunda bulur hürmeti mihmân-ı kerem

18. Lutf çevgânı-y-ıla tapun urısardur töp
Çünkü merdân-ı mürüvvet tuta meydân-ı kerem

Şükr kıl fakrun-ıla itme şikâyet Şeyhî
Derdüne şâh-ı kerîm eyleye dermân-ı kerem

Eller içre ne kadar k'anıla insâf u sehâ
Diller içre nice kim şen ola destân-ı kerem

21. Başlana adun ile nâme-i dîbâce-i cûd
Yazıla vasfun ile defter ü dîvân-ı kerem

Dâyim ola tapuna ıyd-ı safâ vakt-ı sa'id
İşğinden virile âb-ı sehâ nân-ı kerem (İsen vd. 1990: 58-59)

Şeyhî'nin bu kasidesine Ahmed Paşa aşağıdaki kasideleri nazire olarak yazmıştır (Tarlan 1992a: 68-69, 85-87). Ahmed Paşa'nın bu kasidesi, Fatih'in öfkesini çektiği iddiası üzerine yazıldığı söylenirse de *Ahmed Paşa Dîvânı*'nı neşreden Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan böyle bir hâdisenin vuku bulduğuna inanmamakta ve bu fikirlerini şöyle açıklamaktadır.

Tezkirelere nazaran bu tezvir ahlâkî bir mevzu üzerinde olmuştur. O sırada yazıp Padişaha takdim ettiği Kerem redifli kaside üzerine ahlâkî mesele muhtelif tezkirelerde ayrı ayrı hâdiseler şeklinde hikâye edilmiştir. Ve her biri Ahmed Paşa'nın bir beytini hâdiseler ile izah mahiyetinde bir hüsn-i tâlil sanatı yapmış hissini veriyor. Hâdisenin idama kadar varan neticesine ve bunun Kerem kasidesindeki bir beyte istinat ettirilmesine de itimad etmek mümkün değildir. Fatih gibi kadirşinas, ilim ve şiire bu derece düşkün bir padişahın ilim, şiir, zekâ ve zarafet bakımından çok takdir ettiği bir vezirini sırf şahsî ahlâk bakımından bir anda öldürtmeğe kadar ileri gitmesi tasavvur dahi edilemez. Kaldı ki bu hikâyeyi rivâyet hâlinde birbirinden alıp nakleden tezkire müellifleri Kerem Kasidesi'ni lâyıki ile tedkik etmemişlerdir. Bu kaside mâhiyetini bilmediğimiz bir sebeple ancak teveccüh ve alâkayı kaybeden bir insanın onu tekrar kazanmak için yazdığı bir kasidedir. Yoksa ölüm korkusu içinde yazılmış bir kaside tamamen ayrı bir mâhiyet arzeder. Gerek Fatih ve Ahmed Paşa'nın şahsiyetleri, gerek Kerem kasidesinin ruh ve üslûbu, böyle bir hâdisenin vukuuna ihtimal verdirmiyor. Lâkin muhakkak Padişah ile veziri arasında mâhiyeti meçûl bir hâdiseler cereyan etmiş ve neticesinde Ahmed Paşa gözden düşerek saraydan uzaklaştırılmıştır. Bursa'da Ahmed Paşa Muradiye ve ilâveten Emir Sultan vakıflarını bir müddet idare etmiş ve oradan mirliovaklıkla Sultanönü, Ankara ve Tire'ye

tain edilmiştir. Bayezid devrinde Padişahın iltifatına mazhar olarak Âşık Çelebi tezkiresine göre, pâye-i vezaretle; Bursa'ya vali olmuş ve orada 602/1496-97 tarihinde vefat ederek Muradiye Camii civarında kendi yaptırdığı medresenin yanındaki türbeye defnedilmiştir (Tarlan 1992a: 12).

“Kerem” kasidelerini ilk defa yayımlayan ve günümüz Türkçesi ile veren Hikmet İlaydın ise bu konu ile ilgili olarak; “Şeyh’in düşünceli hassasiyetine, sakın ve ölçülü mısralarına karşılık Ahmed Paşa’nın gazellerinde tabiat ve insan güzelliklerinin içli ve atılgan bir iştihakla ifade edildiğini hemen sezeriz. Bu bakımdan, Âşık Paşazade’nin ondan bahsederken söylediği: “mahbubların âh gözü ve kaşı ve zülfü ve benleri deyü deyü gitti!” sözlerine hak vermek gerekir. Nitekim günün birinde Padişahın gözdelerinden birine za’f göstermesi, başına büyük işler açmış, kendisi önce hapsedilmiş, ancak “kerem” redifli kasideleri sayesinde, belki korkunç bir âkıbetten kurtularak, Bursa’ya, Sultanönü’ne, Tire’ye, Ankara’ya, sonra gene Bursa’ya türlü memurluklarla gönderilmiş, fakat her şeye rağmen, divanını tertiplemesini bizzat isteyen II. Bayezîd devrinde bile, bir kere daha Osmanlı sarayına yaklaşmamıştı.

Sarayın kapıcılar odasında mahpusken yazdığı söylenen Kerem kasideleri iki tanedir. Bunlardan bilhassa birincisi tanınmıştır. Şair, 50 beyti geçen bu şiirde padişaha hitabetmektedir. Aşağı yukarı 30 beyit tutan ikinci kaside, herhalde Padişah huzurunda hatırı olan bir vezire hitaben söylenmiştir. Bu zat, ihtimal ki, şaire karşı hususî bir teveccüh beslediği bilinen Sadrazam Mahmud Paşa’dır” demektedir (İlaydın 1956: 1-18; Tarlan 1992a: 12).

Kaside

I

Ey muhî-i keremin katresi ummân-ı kerem
Bâğ-ı cûd ebr-i kefinden dolu bârân-ı kerem

Matla-’ı subh-ı zafer mihr-i zekâ ebr-i hayâ
Felek-i izz ü alâ dâver-i devrân-ı kerem

3. Tâc-bahş-ı ser-i sultân-ı salâfîn-i cihân
Zînet-i taht u nigîn Hazret-i Sultân-ı kerem

Zill-ı Hak Şâh Muhammed ki işiği göğünün
Kem-terîn ılduzı olur meh-i tâbân-ı kerem

Ayağı toprağıdır cevher-i iksîr-i hayât
Âsitânı tozıdır sürme-i a'yân-ı kerem

6. Açılır hulkı nesîmiyle gül-i gülşen-i cûd
Bezenür lutfi zülâliyle gülistân-ı kerem

Bahr-ı Ahzar ne-durur kulzüm-i cûdunda habâb
Katre-i feyzi nedür ebr-i dür-efşân-ı kerem

Bî-kıyâs olalı ihsânların iy hüccet-i cûd
Kâtı' oldı cedel-i hasmını bürhân-ı kerem

9. Kefi bir demde nisâr itdüğü gencün öşrin
Haşre dek vezn idemez keffe-i mîzân-ı kerem

Ne melek-hûy meliksin dem-i lutfun ile
Kevseri cûd akıdır ravza-ı Rıdvân-ı kerem

Ne kerâmet kodı Hak zât-ı kerîmünde k'olur
Ayağın basduğı yir Çeşme-i Hayvân-ı kerem

12. Bulmasa nâm-ı şerîfünle şeref nâme-i cûd
Ebter olaydı kamu defter ü dîvân-ı kerem

Gün gibi saltanatun topı göğe ağsa ne tan
Sana sunuldı bu meydânda çü çevgân-ı kerem

Bahr-ı cûdun nice şerh ola k'anun reşhasıdır
Hâsıl-ı kân-ı sehâ mâye-i ummân-ı kerem

15. Saltanat hil'atini kaddüne hayyât-ı felek
Râst biçmese açılmazdı girîbân-ı kerem

Ne kadar zer var ise dest-i zer-efşânun ile
Harf-i zer gibi perâkendedür iy kân-ı kerem

Sim sûretde sitem şekline yazıldığüçün
Dağıdursın anı düşman gibi iy hân-ı kerem

18. Gök tenûrunda kuru kurs okınur mihr ile mâh
Hân-ı lutfunla firâvân olalı nân-ı kerem

Kâse-i hurs doyar sofr-a-i ihsânundan
Dest-i in'amun ile âm olalı hân-ı kerem

Mihr-i cûdun çemen-i lûtf-a zer-efşân olalı
Gülşen-i dehri bezer nergîs-i bostân-ı kerem

21. Bûy-i hulkundan urur müşğ gibi dem ki tutar
Hôş revâhıyla cihân bağını reyhân-ı kerem

Ahmed'ün gam makası kesdi dilin şem' gibi
Sana rûşen diyemez hâlini sultân-ı kerem

Sen Süleymânı ne dille öge bir mûr-ı za'if
Getüre nutka meger lûtfun ile anı kerem

24. Husrevâ pâreledi cevri eli sabrum yakasın
Dest-gîr olsa demidür bana dâmân-ı kerem

Midhatun bülbülini gam kafesinde koma kim
Hayfdur tûtîye zehr iy şekeristân-ı kerem

Ekremü'l-halksın iy vâsıta-i ikd-ı kirâm
Her le'îmün sözün işitme budur şân-ı kerem

27. Kul hatâ kılsa n'ola afv-i şehenşâh kanı
Tutalım iki elüm kanda imiş kanı kerem

Umarım cürmümi gark itmeğe rahmet suyına
Mevc-i ihsânun ile cûş ide ummân-ı kerem

Bir kara toprağum ihyâ-yi memât itmek için
Yağsa cûdun bulıdından n'ola nîsân-ı kerem

30. Nice k'iklîm-i mürüvvetde geçe hükmi vefâ
Nice k'eyvân-ı atâda dura dîvân-ı kerem

Nice k'insân ola âlemde abîdü'l-ihsân
Nice kim ola cihân tâbi-i fermân-ı kerem

Dest-i ihsânun ile yapıla bünyâd-ı sehâ
Pâye-i kadrün ile yücele eyvân-ı kerem

33. Nice kim Ka'be müsâfirlerini lutf-ı İlâh
Rahmeti hânına her sâl ide mihmân-ı kerem
- İyd-ı ferhundene kurbân ide a'dânı felek
Sen ehîbbâna buyur âb-ı sehâ nân-ı kerem
- Ömr-i hasmun ire târîh gibi pâyâna
Nâmunı nâme-i ikbâl ide unvân-ı kerem

Kaside

II

- Yine İyd oldu bu gün erdi çü devrân-ı kerem
Zevk u ayş it yine hurrem olup iy kân-ı kerem
- Dest-i cûdunla senün âm olalı ihsânun
Kapuna geldi umarâb-ı sehâ nân-ı kerem
3. Cûdunun katresidür kulzüm-i zehhâr-ı necât
Lûtfunun zerresidür ebr-i dür-efşân-ı kerem
- Nazar-ı merhametün cevher-i iksîr-i hayât
Âsitânun tozıdur mihr-i dirahşân-ı kerem
- Yine cûdunla biter verd-i gülistân-ı atâ
Yine sözünle olur meyve-i bostân-ı kerem
6. Açılır hulkun ile bu gül-i gülzâr-ı kemâl
Salınur lütfun ile yine bu atşân-ı kerem
- Tûtî-i nutkuna lâyıık şekeristân-ı makâl
Bülbülü tab'una lâyıık bu gülistân-ı kerem
- İlmün ile okınur nüsha-i devrân-ı ulûm
Adlün ile yazılır defter ü dîvân-ı kerem
9. Olmaya zât-ı şerîfün gibi bir cism-i latîf
Gelmeye rûh-ı azîzün gibi bir kân-ı kerem
- Ya'ni kim Âsaf-ı devrân mu'in-i fuzalâ
K'ayağı toprağıdur sürme-i a'yân-ı kerem

Matla'-ı şems-i hayâ mecmâ-ı envâr-ı atâ
Menba'-ı cûd u sehâ mâye-i ummân-ı kerem

12. Merkez-i sıdk u safâ dâ'ire-i nokta-i cûd
Kâtı'-i hudk u hased hüccet-i burhân-ı kerem

Zulmet-i fakrun içinde kalana göstere yol
Matla'ından doğıcak bu meh-i tâbân-ı kerem

Ne Mesihâ-dem olursın ki dem-i lûtfun ile
Kevser-i cân akıdur ravza-i Rıdvân-ı kerem

15. Yâ dehânunda senünçün ne kerâmet kodı Hak
Teşne-i cûda olur Çeşme-i Hayvân-ı kerem

Acebâ zât-ı kerîmün ne kerâmet kodı kim
Basduğun yirler olur uçdan uca kân-ı kerem

Bu felek yazmasa nüshandan eger nâmesini
Yanlış olaydı kamu defter ü dîvân-ı kerem

18. Sana biçdi yine bir hil 'ati hayyât-ı cihân
Kim anun dâmeni cûd oldu girîbân-ı kerem

Bahr-i cûdunda atâ zevrakına yelken urup
Bâd-ı lutfunla bugün gezdürür uş anı kerem

N'ola gülzâr ola tab'um bite mehdin güli kim ?
Ebr-i cûdunla yağar çün bana nisân-ı kerem

21. Şem-veş bezm-i kemâlünde yanar rişte-i dil
N'ola rûşen dir isem medhüni sultân-ı kerem

Kullaruz hâlümüz anlatmaya geldük kapuya
İntizâruz ki icâzet vire sultân-ı kerem

Husrevâ pâdişehâ cûdunu dil şerh idemez
Gerçi medhünle dolar defter ü dîvân-ı kerem

24. Âstîn-i keremünden pür olur dâmen-i çarh
Âsitânında açıldukça girîbân-ı kerem

Dürr ü gevher saçılır katre-i bârân yirine
Çünkü cûdun buludından yağa nisân-ı kerem

Kimyâ oldı kamu ehl-i sehânın nazarı
Olalı hâk-i derün sürme-i a'yân-ı kerem

27. Himmetün haylı sehâ mülküne kıldıkça nüzûl
Çünkü her gûşe-i haymen ola meydân-ı kerem

Niçün iflâsum ola mûcib-i taklîl-i atâ
Niçin ihlâsum ola bâ'is-i hirmân-ı kerem

Ne revâdır ki cihân lutfuna gark olmuş iken
Kapu kapu dolanam bulamayam nân-ı kerem

30. Nice bir gülmeye bu gonca-i gülzâr-i ümîd
Bezenürken dem-i lûtfunla gülistân-ı kerem

Su batırmaz utanur kendü mürebbâlarını
Beni niçün batıra gussaya ummân-ı kerem

Beni hâr eyleme çün izzeti sen vermiş idin
Lûtfuna olma perişân ki budur şân-ı kerem

33. Hâric-i merkez ü hadd oldu çü üftâdeliğüm
Demidür merhamet it var ise imkân-ı kerem

Ne kerem ola ki mağlûb edine anı günâh
Ne güneş var ki zebûn eylemez anı kerem

Tutmuşuz çünkü hacâlet yüzine özr eteğin
Ayb-pûş olsa ba'îd olmaya dâmân-ı kerem

36. Âmdır lûtfun eger bizde liyâkat yok ise
Layık it lûtfun ile lûtfuna iy kân-ı kerem

Nola ger yâd edesin Ahmed'i bir lutfun ile
Gerçi lâyıq değülüm sana budur şân-ı kerem

Ehl-i fazlun bilinür kadri senün kapunda
Hazretün alsa eline yine mîzân-ı kerem

39. Şeker-i midhatunun tûtîsi çok gerçi şehâ
Görme her tûtîyi bir iy şekeristân-ı kerem

Şeref adunla bula nâme-i ikbâl ü atâ
Cûdun ile yazıla defter ü dîvân-ı kerem

Yir ü gök medhün okısun sen otur devlet ile
Âsumân tahtun ola menzilün eyvân-ı kerem

Ahmed Paşa'nın Fatih'e yazdığı bu kasideden sonra, Cem Sultan da Sultan II. Bayezid'e Kerem Kasidesi yazar ve bu şiir ile bazı isteklerde bulunur. Ayrıca Cem Sultan'ın kasidesine bu yönden bakınca büyük bir af dileğinin bulunduğunu görmekte gecikmeyiz. Cem'in yalvarmalara da yer veren bu kasidesi aşağıdaki şekildedir. Cem "kerem" kelimesine sarıldıkça sarılan, meded uman, suçunu bilen, yalvarıp af dileyen bir şairdir. Ancak ağabeyi ve sultan olan II. Bayezid onun bu isteğini cevap-sız bırakmıştır.

Kerem Kasidesi

İy sicill-i şiyemün matla'ı dîvân-ı kerem
Nâm-ı cûdunla bulur zîneti 'üvân-ı kerem

Mefhar-ı mülk-i safâ mazhar-ı envâr-ı Hudâ
Mesned-i taht-ı vefâ dâver-i devrân-ı kerem

3. Zînet-i tâc u nigîn ü şeref-i millet ü dîn
Husrev-i rûy-ı zemîn hazret-i sultân-ı kerem

Hükmi efgendesidür Rüstem-i destân-ı cihân
İşigi bendesidür Husrev-i hakan-ı kerem

Bir nazarda kara toprağı zer-i hâlis ider
Olalı hâk-i rehi sürme-i a'yân-ı kerem

6. Gonca yâkût ola vü bergi zümürürd güli la'l
Ebr-i lutfi döke ger gülşene bârân-ı kerem

Mihr-i lutfında degül zerrece envâr-ı vefâ
Yem-i cûdında degül katrece 'ummân-ı kerem

Güli âfâka virür bûy-ı vefâ neşv ü nemâ
Perveriş bulalı lutfıyla gülîstân-ı kerem

9. Keffi bir demde nisâr eyledügin eyleyimez
Haşre dek dür döke ger ebr-i dür-efşân-ı kerem

La'l ü yâkût-ıla pür ola sade f dür yirine
Himmet-i ebri eger yagdura bârân-ı kerem

Cân meşâmuna irür bûy-ı safâ-yı ebedî
Bâğ-ı lutfında bitelden berü reyhân-ı kerem

12. Halk-ı 'âlem kamu hayrân ola bir cilvesine
Kılsa tâvus bigi himmeti cevelân-ı kerem

Mihr-i cûdından alup zerrece terbiyet-i lutf
La'l yirine güher virdi Bedahşân-ı kerem

Himmeti havzı kerem nehrini icrâ ideli
Oldı dülâb-ı felek ol suda gerdân-ı kerem

15. Nice Sultân-ı Ferîdûn-fer ü Dârâ-râsın
Ki senün şânunâdur nass-ıla bürhân-ı kerem

Himmetün Kevseridür 'ayn-ı sehâ kim utanup
Oldı zulmetde nihân Çeşme-i Hayvân-ı kerem

İns ü cin cümle budur diye Süleymân-ı zemân
Her kaçan kim kurıla karşuna dîvân-ı kerem

18. Devletün dârı cidârında düşen zerrece yok
Haşre dek zeyn ide ger ravza-i Rıdvân-ı kerem

Çal safâ topını meydân-ı mürüvvetde şehâ
Çünkü Hak sundı senün destüne çevgân-ı kerem

Meh-i cûdun totalı evc-i sa'adetde şeref
Kem-terîn zerresidür mihr-i dirahşân-ı kerem

21. Deste-keş oldı çü bâzûna şehâ kavs-i murâd
Ol kemânun yaraşur kim ola kurbânı kerem

Key yaraşur sana bu cübbe-i devlet çün anun
Dâmeni lutf u vefâ oldı girîbânı kerem

Bî-bahâ oldı 'akîk-i Yemen-i cûd u 'atâ
Bahr-ı lutfunda bitelden berü mercân-ı kerem

24. Ekrem-i zübde-i erbâb-ı kirâm olalı sen
Gören eydür ki hemân tapuna erzânî kerem

Feyz-i cûdûnla-durur zînet-i eyyâm-ı vefâ
Lutfun in'âmı ile zeyn olur avân-ı kerem

Âferîniş bulalı kâlib-ı ervâh-ı safâ
Bulmadı zât-ı şerîfün gibi bir cân-ı kerem

27. Ne kerâmetlü yaratmış seni ol Hayy u 'Alîm
Ki senün cûduna bulunmadı pâyân-ı kerem

Âb-ı lutf-ıla yolun sulayalı çeşm-i vefâ
Oldı cârûb işigün hâkine müjgân-ı kerem

Çemen-i lutfunı pür eyledi âvâze-i cûd
Mesken idelden anı murg-ı hoş-elhân-ı kerem

30. Feyz-i zer 'âleme dâ'im işigünden dökilür
'Ayn-ı zerakıdalı her yana iy hân-ı kerem

Mâl sûretde emel harfi-y-ile yazılalı
Dest-i cûdun tagıdur her yana iy hân-ı kerem

Külçe-i mihr ü mehi az göre bir mûr-ı za'if
Sofra-i lutfun-ıla 'âmm ola ger hân-ı kerem

33. Dilini deldi Cem'un tîg-i cefâ hâme bigi
Nâme takrîr idemez hâlini sultân-ı kerem

Ben ne dille seni vasf eyleyem iy zill-i Hudâ
Hâk kimdür ki seni medh ide iy kân-ı kerem

Lîk bî-vâsıta hâlüm sana 'arz eylemege
Bu redîfi bana 'arz eyledi hullân-ı kerem

36. Husrevâ dinle bu ben mûr-ı za'îfün hâlin
Çünkü sensin bu zemân içre Süleymân-ı kerem

Mezra'-ı bahtımı dün biçer iken dâs-ı emel
Ugrayu geldi benim üstüme dihkân-ı kerem

Didi her kim ki hatâ tohmın eker sencileyin
Olısar hirmeninün hâsılı hirmân-ı kerem

39. Nemek-i lutfun-ıla bulmuş iken lezzeti cân
Bilmedüm gözlerüme tursa n'ola nân-ı kerem

Yine yüz urmaga geldüm kapuna haclet ile
'Aybumı yüzüme urma ki budur şân-ı kerem

Peyk-i zî-sıdkumı kapuna revân eyledüm uş
Ger icâzet vire dergâhuna derbân-ı kerem

42. Sûziş-i hâlümü şol resme beyân ide sana
Der ü dîvâr dahı ağlaya kim kanı kerem

Söyünür bâd-ı cefâ-y-ıla şehâ şem'-i hayât
Perde-gîr olmaz ise ger ana dâmân-ı kerem

Ölürem zehr-i gam-ı dehr-ile ben haste garîb
Ger dirîg eyleye tiryâkini Lokmân-ı kerem

45. Şeb-i hicrânda kaçan yol bula güm-râh gönül
Reh-nümûn olmaz ise meş'ale-gerdân-ı kerem

Nûh-ı lutfün eger irgürmeye keştî-i necât
Gark ider bahr-ı belâya beni tûfân-ı kerem

Çünkü evvel keremün âbına kandurmuş-ıdun
Husrevâ sonra yine olma peşîmân-ı kerem

48. Katre-i cûdunu çok görme bu ben teşne-dile
Mevc-i lutfunda 'ayân oldı çü 'ummân-ı kerem

Künc-i hüzn içre neden dil kala Ya'kûb misâl
Yûsuf-ı lutfuna cây oldı çü Ke'nân-ı kerem

Umaram meyve-i lutfunla bulam lezzet-i cân
Gönül eşçârı çü 'arz eyledi ağısân-ı kerem

51. Niçe bir bâr-ı belâ vire bu eşçâr-ı ümîd
Âb-ı lutfunla ola tâze çü büstân-ı kerem

Çünkü evvelde tamâm eylemiş-idün keremi
Umaram sonra dahı olmaya noksan-ı kerem

Lutfunun dâr-ı şifâsında bulunur çü devâ
Umaram kim erişe derdüme dermân-ı kerem

54. Defter-i cürmüme bakma benüm iy kân-ı 'atâ
Kıyas-ı cûduna zammoldı çü destân-ı kerem

Müşterîyem dil ü cândan k'ola bâzârı safâ
Çârsû-yı ni'amun açalı dükkân-ı kerem

Keremün cümle giriftârı halâs eyler iken
Ne revâdur bana lâyıık göre zindânı kerem

57. Gerçi yüzüm karadur nâme-i a'mâl gibi
Umaram kim yuya lutfun suyuyla anı kerem

Hâr-ı gamdan niçe bir gonce gibi kan yudayın
Dem-i lutfunla gülerken gül-i handân-ı kerem

Keremün hil'atıla fahr-ider-iken dü-cihân
Ben revâ mı ki kalam arada 'uryân-ı kerem

60. Ne revâdur ki bana dehr şuna zehr-i firâk
'Âleme cân virür iken şekeristân-ı kerem

Bî-sitâre yaraşur mı ki gezem'âlemi ben
Zeyn iken necm-i 'atân-ıla şeb-istân-ı kerem

Ne keremdür ki ola müceb-i tecdîd-i güneş
Ne günehdür ki ola ba'is-i hirmân-ı kerem

63. Dest ü pâ-beste vü dil-haste vü ser-geşte vü zâr
Der-i dîvânuna geldüm yine sultân-ı kerem

Tîg-i huşm elde vü boynumda kefen ortada baş
Tâbi' em her ne ki emr eylese fermân-ı kerem

'Âmdur lutf-ı amîmün ko günâhumu benüm
Merhamet vaktı-durur var-ısa imkân-ı kerem

66. Gerçi kim cürm ü hatâdur işümüz n'oldı 'atâ
Gerçi kim iki elüm kanda velî kanı kerem

Gel du'â başla yiter söyle şikâyet sözünü
Çünkü vâkıf-durur ahvâlüne ol hân-ı kerem

Niçe kim bâg-ı safâ içre nem-i şeb-nem-i cûd
Gonca-i lutf-ı lebine ura dendân-ı kerem

69. Niçe kim zinde kıla 'âlemi ervâh-ı safâ
Niçe kim bende kıla lutf-ıla insânı kerem

Niçe kim mülk-i safâ içre geçe hükm-i vefâ
Niçe kim arada meşhûr ola ihsân-ı kerem

Niçe k'eyvân-ı safâda kurıla hayme-i cûd
Niçe kim nat'-ı vefâ döşeye meydân-ı kerem

72. Niçe kim ola 'atâ defter-i dîbâce-i cûd
Niçe kim ola vefâ nâme-i 'üvân-ı kerem

Hak mezîd eyleye tomâre-i ömrünü senün
Zeyn ola nâmun ile defter ü dîvân-ı kerem

Devletün dârını ma'mûr ide mi'mâr-ı ezel
Söyle kim yüz süre işigüne erkân-ı kerem (Ersoylu 1989: 24-29)

Kerem kasideleri zinciri daha bitmemiştir. Necâtî de aşağıdaki kasideyi nazire olarak yazmıştır (Tarlan 1992b: 89-91).

Kaside

Hamdülillah kim irişdi yine devrân-ı kerem
Beht ile çıktı şeref tahtına sultân-ı kerem

Yegi şeh-zâdelerün Hazret-i Sultân Mahmûd
Begi âzâdelerün zill-i Hudâ hân-ı kerem

3. Yazılır nâm-ı hümâyûnı ile defter-i cûd
Okınur hulk-ı şerîfi ile destân-ı kerem

Tab'una cûd u sehâ şöyle yakışdı ki gören
Dise olur ki atâ dînidür îmân-ı kerem

Dir dimez Hâtem-i Tayy defterini dürdi cihân
Şehriyâr adına okumalı dîvân-ı kerem

6. Zer ü yâkût bağışlar gülerek gül gibi
Habbezâ bağ-ı cihân içre gülistân-ı kerem

Meclisine nice gülşen dimesün her kişi
Her nefesde açılır gonca-i handân-ı kerem

Tâ huzûr ile ide halk ferâgat hâbın
Yağdurur ebr-i kefi âleme bârân-ı kerem

9. İşiğine yüz uranlar ebedî kalmak için
Silsile lutf-ı demâdemdür ü zindân kerem

İşiğinden ne aceb dirlik umarsa âlem
Ki kapun toprağıdır Çeşme-i Hayvân-ı kerem

Bahr acır kan iniler ebr-i bahârî ağlar
Meclisin devr edicek sâğar-ı handân-ı kerem

12. Göricek taht-ı şerefde seni Belkîs-ı cihân
Didi uş mühr-i sehâ ile Süleymân-ı kerem

Bir sarâyun beğisin devlet ile Şâhâ kim
Hâdimi cûd u sehâ ile Süleymân-ı kerem

Gayrı şehler kereminden eger ihsân ideler
Sen idersin bu cihân halkına ihsân-ı kerem

15. Nûr-ı re'yün var iken mihre ziyâ-bahş dime
Her hasîse kerem it eyleme bühtân-ı kerem

Halka gibi dolanur dâ'iresin halk-ı cihân
Devletün sofrasına zeyn olalı hân-ı kerem

Ger sitârem var ise halkası olam didi çarh
İşğinde yayıcak sofrâ-i ihsân-ı kerem

18. Husrevâ sen güneşün terbiyeti ile verir
Bu kadar la'li vü bu denlü zeri kân-ı kerem

Eğer olmazsa Şehâ ebr-i kefünden himmet
Kanda bulurdu bu gevherleri ummân-ı kerem

Döndü ol devr ki bin hüzn ile erbâb-ı kemâl
Âhidüp dirler idi n'oldı sehâ kanı kerem

21. Uşda kapun felekenden gece gündüz lâmi'
Meh-i tâbân-ı sehâ mihr-i dirahşân-ı kerem

Nite kim encüm ile zeyn ola bu tâk-ı kebûd
Zer-i ihsânun ile nakş ola eyvân-ı kerem

Dinle güftârunu lutfit ki Necâtî benden
Bülbül-i bâğ-ı atâ oldı senâ-hân-ı kerem

24. Serverâ sarsar-ı gamdan söyünür câm-ı murâd
Dest-gîr olmaz olursa ana dâmân-ı kerem

Ben esîrün sitemi dehrden âzâd eyle
Ben gedâya nazar it lutf ile sultân-ı kerem

İtme bünyâd-ı cefâ âdet iken lutf u vefâ
Eyleme meyl-i sitem var-iken imkân-ı kerem

- 27 Mücrim ü âsî isem lutf ile rahmet yaraşur
Pâdişâhum çün olur afv-ı günâh şân-ı kerem

Zerre kimdür ki sala hâtır-ı hûrşîde gubâr
Katrede telh ola mı bahr-i firâvân-ı kerem

Nice cûş itse deniz taşraya salmaz güheri
Sürme hışm ile kapudan beni ummân-ı kerem

30. Pâdişâhâ nice bir rûze-i fakr ile geçem
İyd-ı işret günidür iy meh-i tâbân-ı kerem

Nice kim âlem ola İyd-ı hümâyûn ile şâd
Nice kim âdem ola tâbî'-i fermân-ı kerem

Giceni kadr ü günün İyd ide Sübhân-ı Kadîm
Görelim taht-ı şerefde seni Hakân-ı kerem

Bundan sonra da edebiyatımızda kerem kasideleri yazılmıştır. Resmî, Mehdî ve Ahmed-i Rıdvân'ın kasideleri ile kerem kasidesine yazılan nazireler devam etmiştir (Göre 2009: 919-957). Hatta XVII. yüzyıl şairlerinden Yâri de 41 beyitlik bir nazire yazmıştır (Karayazı 2012: 473-475). Bundan başka olarak, Şeyhî'nin gazellerine başta Şah İsmail Hatayî olmak üzere diğer şairler tarafından nazireler de yazılmıştır. Şeyhî'nin aşağıdaki gazeline bakalım:

Gönül bende tapuçı cân senündür
Ne buyursan şehâ fermân senündür

Hatâ kuldân atâ şehden hemîşe
Mürüvvet kânısın İhsân senündür

Felekler müşterîdür gün yüzüne
Süregör iy kamer devrân senündür

Süvâr ol devlet atına melik-vâr
Sa'âdet topın ur meydân senündür

Susamışları iy Hızr-ı zamâne
Suvar kim Çeşme-i hayvân senündür

Bu gice cânımı kurbâna yazdum
Kabûl eyler isen mihmân senündür

Kapuna geldi Şeyhî âciz ü hôr
Eger ayb ola ger noksân senündür (İsen vd. 1990: 127)

Şeyhî'nin bu gazeline Hatayî aşağıdaki şekilde cevap vermiştir:

Ne buyursan şehâ fermân senündür
Yolunda cân u baş kurbân senündür

Hatâ menden atâ senden eyâ döst
Ki mürvet vaktidir ihsân senündür

Susamış leblerün Hızr-ı zamâna
Suvargil Çeşme-yi hayvân senündür

Süvâr ol dövlet atına hemîşe
Sa'âdet topı hem çevgân senündür

Melekler müştêrdür gül yüzüne
Sür imdi iy kamer dövrân senündür

Ezelden cânımı kurbân virerdüm
Kabûl eyle şahâ fermân senündür

İşigünde kulundur bu Hetâ'î
Nazar kıl hâlına heyrân senündür (Cavanşir vd. 2006: 369)

Yine devrin bir başka şairi olan ve XVI. yüzyıla bir güneş gibi doğan usta ve büyük şair Necâtî Beg şiirlerine nazireler yazılan, bu yönü ile dikkat çeken bir şairdir. Bunların başında Amasyalı şair Mihrî Hatun gelmektedir. Latifî'nin "gazellerinin çoğu merhum Necâtî'ye nazire olarak söylenmiştir. Bundan kastı şiir seviyesi bakımından ona yetişmekti, ancak Necâtî bundan rahatsızlık duymakta idi" derken Mihrî'ye hitâben,

İy benüm şî'rüme nazîre diyen
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer

şeklinde bir tembihte de bulunmuştur. Yapılan araştırmalar Mihrî'nin Necâtî Beg'in elli beş şiirini tanzîr ettiğini ortaya çıkarmıştır (Arslan 2009: 121-131). Edebiyatımızda önemli bir yeri olan, şairlerin yetişmele-

rinde büyük rol oynayan, hatta dükkânını bir nevi şairler mahfili yapan böylece bir topluluğa tecrübeleriyle yol gösteren Balıkesirli Zâtî de Necâtî Beg'e nazire yazan şairler arasında yer alır. Onun;

Şarâb-ı ışka ol sâkî öpül ömrüm kuçul ömrüm
Degüldür hûblık bâkî öpül ömrüm kuçul ömrüm

Dühûl it bezm-i rindâna sehergâhdan zarîfâne
Çeküp câm-ı mey-i bâkî öpül ömrüm kuçul ömrüm

Lebün dil derdine emdür tenün kâfûrı merhemdür
Dil-i pür derde ol yakı öpül ömrüm kuçul ömrüm

Hasûdı seg gibi sinlet rakîbi derd ile inlet
Müşerref eyle uşşâkı öpül ömrüm kuçul ömrüm

Çıkar lutf-ı vefâ adın yile varup tagılmadın
Gül-i ruhsârun evrâkı öpül ömrüm kuçul ömrüm

Hasedden düşmanı öldür ferahdan âşıkı güldür
Sevindür cümle uşşâkı öpül ömrüm kuçul ömrüm

Ne nâzük olur ol dilber görüp Zâtî ana diler
Cihânun cümle züvvâkı öpül ömrüm kuçul ömrüm (Tarlan 1970:
468)

gazelini, Necâtî'nin aşağıdaki şiirine nazire yazdığını görürüz.

Bugün hüsnün zamânıdır öpül ömrüm kuçul cânım
Güzellik çünkü fânîdür öpül ömrüm kuçul cânım

Öpülmekden çü kan olmaz kuçulmakdan ziyân olmaz
Güzellik câvidân olmaz öpül ömrüm kuçul cânım

Sarılmak bir hidâyetdür kuçulmak hoş sa'âdetdür
Bilürüz bûse âdetdür öpül ömrüm kuçul cânım

Geçer kalmaz zamândur bu güneş gibi ayândur bu
Vefâsı yok cihândur bu öpül ömrüm kuçul cânım

Bakup serv-i bülendüne nazar kıl kendü kendüne
Necâtî derdmendüne öpül ömrüm kuçul cânım (Tarlan 1992b:
308)

Ancak burada nazire şartlarından birinin yerine getirilmediğini veya değiştirildiğini de belirtmemiz gerekir. O da Necâtî'nin şiirine bakınca redif olarak kullanılan kelimelerin *öpül ömrüm kuçul cânım* şeklinde verilmesidir. Bu durum, Zâtî tarafından, *öpül ömrüm kuçul ömrüm* diye değiştirilmiştir. Diğer yandan her iki gazele baktığımız zaman musammat yönü ile de benzerliğin bulunduğunu söylemek lazımdır. Böyle bir şeklin nazire edebiyatında yer alması ve bilindiği kadarı ile bilinen ilk örnek olarak görülmesi dikkat çekici bir husustur. Araştırıldığı takdirde daha başka örneklere de rastlamak mümkündür. Bu hâl nazire bahsinde daha geniş toleransların da olabileceği kanaatini uyandırmaktadır. Her halde bu gazeller Türk şarkı edebiyatının da ilk sızıntıları olacaktır.

Necâtî, on beşinci yüzyılın son çeyreğinden itibaren bütün on altıncı yüzyıl da dâhil, on dokuzuncu yüzyıla kadar etkisini sürdüren ve şiirlerine pek çok nazire yazılan bir şair olmuştur. XVI. yüzyılın şairleri başta Sehî Beg, Fuzûlî olmak üzere, Bâkî'ye kadar pek çok şair onun şiirlerini tanzir etmiştir. Fuzûlî,

Hâsılum yoh ser-i kúyunda belâdan gayrı
Garazım yoh reh-i işkunda fenâdan gayrı

Nây-ı bezm-i gamem iy âh ne bulsan yile vir
O da yanmış kuru cismümde hevâdan gayrı

Perde çek dîdeme hicrân günü iy kanlu yaşum
Ki gözüm görmeye ol mâh-likâdan gayrı

Yitdi bî-kesligüm ol gâyete kim çevremde
Kimse yoh çizgine girdâb-ı belâdan gayrı

Ne yanar kimse mana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayrı

Bozma iy mevc gözüm yaşı habâbın ki bu seyl
Komadı hiç imâret bu binâdan gayrı

Bezm-i işk içre Fuzûlî nice âh eylemeyem
Ne temettü' bulunur neyde sadâdan gayrı

gazeli ile (Tarlan 1950: 160-161), Necâtî'nin aşağıda yer verdiğimiz, şiiri-ne nazire yazmıştır (Tarlan 1963: 520-521).

Dime kim yârda yok cevri ü cefâdan gayrı
Ne dilersen bulunur mihr ü vefâdan gayrı

Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölicecek
Bir avuç toprak atar bâd-ı sabâdan gayrı

Elif-i kâmetün ile kaşuna râ diyeli
Gönlümi egleyemez kimse bu râdan gayrı

Hatt u hâlün elemi yitmedi mi gönlüme kim
Çeke hicr âteşini bunca belâdan gayrı

Ne garaz eyleye uşşâk visâlün var iken
Ne murâd eyleye bîmâr devâdan gayrı

Dûd-ı âhum ne aceb göklere tutsa yüzünü
Âşıkun kimisi var ola Hudâdan gayrı

Yüzüne tutsa Necâtî ne aceb haclet elin
Nesi var yüze gelür dest-i du'âdan gayrı

Aynı gazele nazire yazan bir başka şair de, Âzerî Türkçesi ile yazan Seyyid Nigârî olmuştur. Ayrıca Bâkî (ö.1600) onun meşhur olan,

Çıkalı göklere âhum şereri döne döne
Yandı kandîl-i sipihrün ciğeri döne döne

Ayağı yir mi basar zülfüne berdâr olanun
Zevk u şevk ile virür cân u seri döne döne

Şâm-ı zülfünle gönül Mısır harâb oldu diyü
Sana iletirdi kebûter haberi döne döne

Sen durup raks idesin karşuna ben boynum eğem
İne zülfün kuça sen sîmberi döne döne

Ka'be olmasa kapun ay ile gün ley ü nehâr
Eylemezlerdi tavâf ol güzeri döne döne

Sen olasın diyü yir yir asilup âyineler
Gelene gidene eyler nazarı döne döne

İy Necâtî yaraşur mutribi şeh meclisinün
Raks urup okıya bu şî'r-i teri döne döne (Tarlan 1963: 433-435)

gazeline cevap olarak,

Çıkar eflâke derûnum şereri döne döne
Dökilür hâke yaşum katreleri döne döne

Âşık-ı haste-dilün niteki fânûs-ı hayâl
Nâr-ı ışkunla yanupdur cigeri döne döne

3. Pister-i gamda gözüm giceler uyhu görimez
Eydürin subha degin nâleleri döne döne

Zevrak-âsâ gam-ı ışkunla yaşum girdâbı
Gark idüpdür sanemâ çeşm-i teri döne döne

İydgâhun göreyin inlesün ol dólâbı
İle seyr itdürür ol sîmberi döne döne

6. Dîde-i encüme kühl olmag için eflâke
Gird-bâd ile çıkar hâk-i deri döne döne

Tolaşaldan ruhu şem'ine dil-i sergeşte
Yakdı pervâne-sıfat bâl ü peri döne döne

Katre-i eşkine öykindi diyü Bâkî'nün
Çarh-ı hakkâk yonupdur güheri döne döne

gazelini yazmıştır (Küçük 1994: 387). Necâtî'den gelen bir zemin şiir olan bu gazel yalnız Bâkî'nin tanziri ile kalmamış, başta III. Murad Han olmak üzere, daha sonraki asırlarda da dillerden düşmemiş ve on dokuzuncu yüzyılın büyük şairi Osman Şems'e kadar gelmiştir. Yine Necâtî'nin "hançer" redifli kasidesine Fuzûlî, Revânî, Üsküplü İshak Çelebi ve Kemalpaşazâde kaside; Mesîhî, Muhibbî, Bâkî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Ulvî ve Osmanzâde Tâib de gazel nazım şeklinde nazireler

yazmışlardır (Koncu 2010: 99-130). Ancak Edirneli şair Sâgarî ayrı bir yol tutmuş Necati Beg'in gazellerini değiştirmek ve hicve dönüştürmek yolu ile nakîzeler yazmıştır (Musali 209: 309). Bilindiği gibi nakîze, bir şiir esas alınarak onunla aynı vezin ve kafiyyede, fakat anlamca zıt konuda olan ve bir nevi zemin şiire reddiyye olarak yazılan şiirlere denmektedir (Köksal 2006: 59).

XVIII. yüzyılın büyük şairi Şeyh Gâlib ise, şiiri ile övünürken şairlere meydan da okumuştur. O *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisini bitirirken Fahriyye-i Şâirâne başlığını taşıyan kısmında (Doğan 2002: 402-404);

Tarz-ı selefte tekaddüm etdim
Bir başka lugat tekellüm etdim

Ben olmadım ol gürûha peyrev
Oymuş belî Gencevî'ye Hüsrev

Billâh bu özge mâcerâdır
Sen bakma ki defter-i belâdır

Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahı söyle böyle bir söz

Erbâb-ı sühan tamâm ma'lûm
İşte kalem işte kişver-i Rûm

Gördün mü bu vâdî-i kemîni
Dîvân yolu sanma bu zemîni

Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle

Az vaktde söyledimse anı
Nâpuhteligin degil nişânı

Gördük nice şâhlar gedâlar
Bir anda yapar anı babalar

Gencînede resm-i nev gözetdim
Ben açdım o genci ben tüketdim

diyerek kendini ve eserini ortaya koymuştur. Gerçekten divan edebiyatımızın son büyük temsilcilerinden olan ve yeni Türk edebiyatı içinde bile pek çok şairi etkisi altında bırakan Gâlib Dede, şiirlerinde kültür yoğunluğu olan bir şairdir. Bu yönü ile o evinli başaklara benzer, şiiri dolu ve tok olduğu gibi övünmesi de yerindedir. Her şiire hata parmağı uzatılabilir, ancak Gâlib kendi şiirine böyle bir parmağın uzanmasını istemez. Yukarıda görüldüğü gibi yüksekte konuşur ve şairlere meydan okurken, şiirine nazire yazılmasını, fakat bunun zor bir iş olduğunu da söylemekten çekinmez.

Nazire yazma geleneği Türk edebiyatının her devri ve her bölgesinde karşımıza çıkmaktadır. On beşinci yüzyıl Çağatay Türkçesi edebiyatına bakınca aynı geleneğin Lütfi ile Ali Şir Nevâî arasında da bulunduğunu görürüz. Lütfi'nin,

Köktedür her dem figânım körgeli sin mâhnu
Da'va-yı mihrimga tanuk tartadur min âhnu

Sin kibi sultânı sivmek haddim irmestür velî
Bu belâlık ışk fark itmes gedâ vü şâhnu

Zülf ü ay yüzüng firâkında tümen hasret bile
Âh kim zâyi' kiçürdüm munça sâl u mâhnu

Dâne-i hâlnğ temennâsıda iy gül hurmeni
Kıl nazar kim çehre-i zerdim yaşurdu kâhnu

Agzıngıznıng fikrini mundak ki kördüm âhirî
Başlagusıdur 'adem sarı min-i güm-râhnu

İşikingdür taht-ı devlet hâk-i pâying efserim
Tapmadı Cemşîd ü Efrîdûn bu kadr u câhnu

Kavma Lutfini işikdin bay zekât-ı hüsn üçün
Kimdin itsün sin ganî barında şey'ullahnu (Karaağaç 1997: 245-255)

bu gazeline Ali Şir Nevâî de aşağıdaki gazel ile cevap veriyor.

İstemem könglümni iylerde hayâl ol mâhnı
Kim tahayyül birle seyr iyeler n'iter hem-râhnı

Könglüm ister ni tiler min barıng ey ay u kuyaş
Sizni köngli istemes ol kim tiler dil-hâhnı

Okı zahmın ten ara ol yüz hayâli yarıtur
Eyle kim Yûsuf cemâli rûşen itkey çâhnı

Cân u akl u hûşdın kiçkil diding kıldım kabûl
Terk itealman n'itey nezzâre-i geh-gâhnı

Garka boldı nâtivân cismim sirkişkim bahrıda
Gerçi su niçe tireng bola çumurmas kâhnı

Âşık irseng körmegil ey şeh gedâlarını hakîr
Kim belâlig ışk fark itmes gedâ vü şâhnı

Ey Nevâyî yâr işiki pâklerge kibledür
Kılâgil köz kanıdın âğuşte ol dergâhnı (Türkay 2002: 466)

Ayrıca Abdülbakı Gölpınarlı'nın tespitlerine göre Fuzûlî'nin de Ali Şir Nevâî'nin şiirlerine başta Su Kasidesi olmak üzere pek çok nazire yazdığını belirtmek gerekir. Hatta *Fuzûlî Divanı*'nında yer alan ilk gazel bile Ali Şir Nevâî'nin,

Aşrakat min aksi şemsü'l-ke'si envârü'l-hüdâ
Yâr aksin meyde kör dip câmdın çıktı sadâ

matla'lı gazeline nazire olarak çıkar. Buna Fuzûlî,

Kad enâre'l-ışk li'l-uşşâkı minhâci'l-hüdâ
Sâlik-i râh-ı hakîkat ışka eyler iktidâ

şeklinde cevap verir. Fars şairlerine de cevaplar yazan Fuzûlî ayrıca Yavuz'un defterdarı olan Hayâlî-i Kadîm'e de nazire yazmıştır.

Harâb olupdur ol âbâd gördüğün gönlüm
Gamunla toptoludur şâd gördüğün gönlüm

Cihânda başına sultân iken benüm servüm
Kul oldı sen şehe âzâd gördüğün gönlüm

Cefâya öğrenüben cevre cân virür şimdi
Vefâ vü cevri ile mu'tâd gördüğün gönlüm

Görince dâne-i hâlünü dâm-ı zülfünde
Tutuldu kaldı o sayyâd gördüğün gönlüm

Karışdı kara yire kühsâr-ı mihnetde
Hayâlî şimdi o şeyyâd gördüğün gönlüm (Gölpınarlı 1985: XLII)

Hayâlî-i Kadîm'in bu gazeline Fuzûlî,

Tutuşdı gam odına şâd gördüğün gönlüm
Mukayyed oldu ol âzâd gördüğün gönlüm

Diyâr-ı hicrde seyl-i sitemden oldu harâb
Fezâ-yı ışkda âbâd gördüğün gönlüm

Ne gördi bâdede bilmen ki oldu bâde-perest
Mürîd-i meşreb-i zühhâd gördüğün gönlüm

Firâkun odını gördükçe mûm tek eridi
Sebât u sabra fûlâd gördüğün gönlüm

Getürdi acz görüp ışk müşkil olduğunu
Kamu hünerlere üstâd gördüğün gönlüm

Degüldi beyle deminde bir ehl-i işret idi
Bu kanlar içmege mu'tâd gördüğün gönlüm

Fuzûlî eyledi âheng-i ıyş-hâne-i Rûm
Esîr-i mihnet-i Bagdâd gördüğün gönlüm (Fuzûlî 1286: 192;
Gölpınarlı 1985: 110)

gazelinesi nazire olarak yazmıştır.

Dikkat çeken bir başka durum da yine on altıncı yüzyılın ilk yarısında kendini yetiştirmiş ümmî şairlerden Enverî'nin şiirine yazılan nazireler ve bu nazirelerin birbirini takip edip yirminci yüzyıla kadar gelen

zamanda, gazel tarzında olduğu gibi, daha başka nazım şekillerinde yeni nazirelerin ortaya konulmasıdır. Gerçekte tezkire yazarları, halk şairlerine eserlerinde yer vermezlerken, ümmî bir şair olan Enverî'yi eserlerine almaları ayrıca düşündürücüdür. Yalnız Enverî'nin bir divana sahip olması ve güzel söyleyişi sayesinde, şairin bir zorlama sonucu bu eserlere girdiğini akla getirmektedir. Bu durumda şair güzel ve yerinde şiirleri ile dikkat çekmiş ve tezkirelere girmeye hak kazanmıştır. Aşağıdaki gazeli Mesihî ve Hatâyî'den başlayarak Süleyman Nazif'e kadar, bütün Türk edebiyatı boyunca gelmektedir. Enverî (ö. 1547)'nin yazdığı bu gazel musikimiz açısından da önemli bir yer tutar. Çünkü bu gazel XVIII. yüzyılda Hacı Sadullah Ağa (1730-1801) tarafından da bestelenmiştir (Çeltik 2007: 112 vd.). Şimdi bu gazele bakalım:

N'ideyin sahn-ı çemen seyrini cânânım yok
Bir yanumca salınur serv-i hırâmânım yok

Emdürür gerçi lebin vaslına cânlar virene
Leb-i cân-bahşını emsem dimeğe cânım yok

Bağrumun başına dâğ-ı gamı odlar yakalı
Kaldum ayakda kara başuma dermânım yok

Nice da'vet ideyin ol periyi dâ'ireye
Hâtem-i la'li gibi mühr-i Süleymân'um yok

Enverî gülşen-i kûyunda figânlar eyler
Dime iy gonca-dehen bülbül-i nâlânım yok (Çeltik 207: 112-113)

Enverî'nin gazelini bir tarafa bırakacak olursak, bu şiire dördü matla beytine dayalı iki muhammes, bir müseddes, bir de müsebbba, onu da gazel olmak üzere tam on dört nazirenin yazıldığını görürüz. Ancak yazılan nazireler ile Enverî'nin şiirini karşılaştıracak olursak, sonra yazılanların asıl zemin şiiri söyleyiş, edâ ve başka yönlerden geçtikleri pek söylenemez (Daha geniş bilgi için bkz. Çeltik 2007).

On altıncı yüzyılın ortalarına kadar yazılan şiirlere bakacak olursak bu zamanda üç nazire mecmuası ile karşılaşırız (Yavuz 2002: 14). Ancak bu nazire mecmualarından başka mecmuaların da varlığı bir gerçektir.

İçinde *Sultan Gavri Divanı*'na da yer veren ve Orhan Yavuz tarafından yayımlanan *Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı* adlı esere baktığımızda, Mısır'da hüküm süren ve Mısır'ın son hükümdarı olan Kansu Gavri'nin de onun üstünde şairin şiirine nazire yazdığını görürüz. Bu şairlerin başında meşhur XIV. yüzyıl Azeri şairi Nesimî ile Hasanoğlu da bulunmaktadır. Bundan başka olarak Gavri; Ahmedi, Zarifî, Nasibî, Şeyhoğlu, Salâhî, Ahmed Paşa, Şirazî, Kâtiboğlu, Karamanlı Nizamî, Halâsi, Cem Sultan gibi şairlere de nazireler yazmıştır. Biz bunlardan Hasanoğlu ile Şeyhoğlu'nun şiirlerine yazdığı nazireleri ve zemin şiirleri aşağıda veriyoruz.

Niçesin gel iy yüzi agum benüm
Sen eritdün odlara yagum benüm

And içerem senden artuh sevmeyem
Senün ile hoş geçer çagum benüm

Hüsn içinde sana mânend olmaya
Aslı yüce gönli alçagum benüm

Al elümi ireyim maksûduma
Koma yürekde yana dagum benüm

Sen rakîbe sırrunu fâş eyledün
Anun-ıla oldı şıltagum benüm

Kışladum kapunda itlerün ile
Oldı kûyun uşda yaylagum benüm

Men ölicecek yolna gömün beni
Bakatarsın yâra torpagum benüm

Torpagumdan bite hasretle ağaç
Kıla zârî cümle yarpagum benüm

Bu Hasanoğlu senün benden-durur
Anı redd itme yüzi agum benüm

Hasanoğlu'nun bu şiirine Sultan Gavri aşağıdaki gazelle cevap vermiştir:

İy yüzi gül gülşen ü bâgum benüm
Zülfünün zinciridür bağum benüm

Ol kadar ok urdı gamzen bagruma
Yüregümde kalmadı yağum benüm

Vasl-ı sinün Tûr-ı Sînâ'dur bana
İy dil-ârâm oldı turagum benüm

Sen gelürsen sinüme baş kaldurup
Ayaguna düşe topragum benüm

Dilberâ bin hacc u umre sayaram
Senün-ile her geçen çağum benüm

Şol kara hâlün gibi hâlî degül
Yüregümde dâyimâ dâgum benüm

Görk içinde olmaya hüsnün gibi
Kadri yüce gönli alçağum benüm

Husrevâ lutf eyle rahm it Gavri'ye
İy gözi nerkis yüzi agum benüm (Yavuz 2002: 105-107)

Ayrıca Şeyhoğlu'nun,

Visâl-i yâra irişdük olur destûr hicrâna
Gönül maksûdına irdi gerekdür câna şükrâne

Zihî devlet sa'âdetdür ki şâdî geldi gam gitdi
Ne hoş sa'd ile devrândur fidâdur cân bu devrâna

Ne dilbersin ne serversin Alî heybetlü Haydarsın
Hızır'sın yâhud İskender ki benzersin Süleymân'a

Kapundan sürmegil beni ki cân virdüm işigünde
Senünle âşinâdur cân anı sen sanma bîgâne

Niçe yirlerde turışdum niçe yirlerde sorışdum
Şükür Tanrı'ya Şeyhoglı bu gün irişdi dermâna

gazeline karşı Gavrî aşağıdaki nazireyi yazmıştır:

Hezârân şükr ile minnet ki irişdük bu devrâna

Yine evvel bahâr oldu virelüm cânı şükrâne

Cihân bâg-ı cinân oldu hayât-ı câvidân buldı

Yine kutlu zamân oldu irişdi mürdeler cânâ

Çemenler oldu hep cennet fütûh-ı rûhadur râhat

Gerek ise sana hikmet sehergeh gir gülistâna

Gül ile berg-i nesrînler açılmışdur reyâhînler

Boyanup goncalar kana yatur mahmûr ü mestâne

Kaçurma fırsatı elden fenâ olmazdan ön bir dem

Koma peymâneyi elden tolınca tâ ki peymâne

Getür sâkî mey-i bâkî ki arşa uralum sâkî

Mu'attar eyle âfâkı mu'anber zülfe ur şâne

Çalınsun çeng ile neyler bugün ayş itmeyen n'eyler

Hemân tazıyî-i ömr eyler oluban garra devrâna

Ne cân sûretlü dilbersin diyâr içinde dâversin

Ali heybetlü serversin ki sûr-ı pâdişâhâne

Niçe furkat niçe mihnet gelür şâdî gider gussa

Bihamdillâh bugün Gavrî irişdi gene cânâna (Yavuz 2002: 94-96)

Bütün bunlardan başka olarak şathiye şiirlere de nazire yazıldığını belirtmeden geçmemek gerekir. Yunus Emre'nin şathiyesine de nazire yazıldığını görürüz. Yunus'un şiirine bakalım:

Çıkıdum erik dalına anda yidüm üzümü

Bostan issi kakıyup dir ne yirsin kozumu

Kerpiç koydum kazana poyraz-ıla kaynatdum

Nedür diyü sorana bandum virdüm özi

İplik virdüm çulhaya sarup yumak itmemiş

Becid becid ısmarlar gelsün alsun bizini

Bir serçenün kanadın kırk katıra yükledüm
Çift dahı çekemedi şöyle kaldı kazanı

Bir sinek bir kartalı salladı urdı yire
Yalan degül gerçektür ben de gördüm tozını

Bir küt ile güreşdüm elsüz ayağum aldı
Güreşüp basamadum köyindürdi özümü

Kaf tagından bir taşı şöyle atdılar bana
Öglelik yola düşdi bozayazdı yüzümü

Balık kavaga çıkmış zift turşusun yimege
Leylek koduk togurmuş baka şunun sözünü

Gözsüze fısıldadum sagır sözüm işitmiş
Dilsüz çağırıp söyler dilümdeki sözümü

Bir öküz bogazladum kakıldum sere kodum
Öküz issi geldi eydür bogazladun kazumu

Bundan da kurtılmadum n'idesini bilmedüm
Bir çerçi geldi eydür kanı aldun gözgümü

Tospagaya sataşdum gözsüz sepek yoldaşı
Sordum sefer kancaru Kayseri'ye azımı

Yûnus bir söz söyledün hiçbir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzünü (Timurtaş 1980: 226)

Bu şiir daha çok *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eseri ile tanınan, şiirlerinde Âşıkî mahlasını kullanan ve Âşık Paşa'nın torunlarından olan Derviş Ahmed tarafından aşağıdaki şekilde tanzir edilmiştir:

Çıkıdum bâdem dalına anda yidüm üzümü
Ol dem ki üzüm yidüm mânâ buldum sözümü

Ol bâdem bağçasını varmadın seyrân itdüm
Bostancı bana eydür ne çok yoldun kozumu

O bana uğrı didi ben ona bühtân itdüm
Bir öküzlü Tatar dir boğazladun kuzumu

Dikilmedük bağçanun bitmedük nârın yidüm
Yükler ile götürdüm doyumradum özümü

Eğrilmedük ipliği üstâd cullaha virdüm
Üstâd yumak eylerken ben hoş geydüm bizümü

Bir ayyâr uğrı ile ortaklığa barışdum
Üç ol alır bir virmez bana dir hey sözümü

Yügrük kötürüm gördüm gözsüz sıçana uymuş
Gâyet becid giderler Kaf Dağı'dur âzimi

Bir dilsüze yol sordum gözsüz yolum bildürdi
Bir sagır tîz işitmiş ol anladı râzumu

O sagır ile dilsüz ikisi beni avlar
Gözsüz arduma düşmüş durmaz izler izümü

Sagır ile dilsüzi o gözsüze gönderdüm
Gözsüz gözünü virdi anda gördüm yüzümü

Kötürümle güreşdüm, elsüz bilüm kavradı
Dürişdüm basamadum koyuvirdüm tazumu

Bu sohbeta bir aşçı kırk kazan aş bişürmiş
Suyı hava eti yok tuzı ise tuzumu

Ol aşçı kazanınun dibi duvarı yokdur
Od yakmadan taşurur kapak ider tozumu

Âşıkî ile Yûnus il bilmez yola gitdi
Münkir olmasun diyü sapdururum izümü (Pekolcay vd. 1991: 63-65)

Görüldüğü gibi Türk şiirinde on altıncı yüzyıla geçerken nazirelerin yazıldığını, bunlardaki çeşitliliği, bölge ve dildeki farklılıkların gözetilmeden Türk edebiyatında bir bütünlüğün bulunduğunu söylemek gere-

kir. Tabii bu örnekleri çoğaltabiliriz. Ancak bunları nazire mecmualarından takip etmek, bunlara yeni bilgiler getirerek zenginleştirmek en doğru yoldur.

Ayrıca üzerinde durulması gereken bir başka konu da eserlerin eserlere nazire olarak yazılmasıdır. Nihad Sami Banarlı bunu daha çok Süleyman Çelebi'nin yazdığı Mevlid adı ile bilinen *Vesîletü'n-Necât* için dile getirmektedir. Banarlı, nazire için, *yeniden yaratış veya daha mükemmel hâle koyuş* fikrine yer vermiştir. Gerçekten *Mevlid*'e bakınca Süleyman Çelebi'nin Âşık Paşa'nın *Garib-nâme* adlı eserinde geçen pek çok beyti yeniden ele alarak daha mükemmel bir hâle koyduğunu görürüz (Yavuz 2007: 61-68). Bunun yanında şairin Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Sîretü'n-Nebî* adlı siyerindeki doğum kısmını da ihmal etmediğine şahit oluruz. İşte bütün bunları göz önüne alan Nihad Sami Banarlı *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*'nde Süleyman Çelebi için; *Mevlid'in inanmış şairi Süleyman Çelebi, öyle görünüyor ki Türk nazire edebiyatının da büyük simalarındandır... Hazret-i Muhammed'in doğumu mevzuunda Âmine Hatundilinden söyledikleri bölümlerin birkaç beytiniyan yana getiriyoruz* diyerek her iki metinden beşer beyte yer vermektedir. Bunları aşağıya alıyoruz.

Kadı Darîr Mevlid'inden:

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

Emine eydür ol dem oldı kim uş
Vücûda gelür Ahmed kudret ile

Susadum su diledüm içmeğe ben
Elüme sundılar kıf şerbet ile

Sovuh kardan dahı ağ u şekerden
Dahı datludur içdüm lezzet ile

Bu kez bir nûr içinde garka oldum
Bürüdi nûru beni ismet ile

Bir ağ kuş geldi arkamı sığadı
Kanadı birle katı kuvvet ile

Süleyman Çelebi *Mevlid*'inden

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Âmine aydur çü vakt irdi temâm
Kim vücûda gele ol Hak vehbeti

Susadum su diledüm içmekliğe
Virdiler bir kıf ki dolu şerbeti

Kardan ağ idi vü hem soğuk idi
Dahı şîrîndi şekerden lezzeti

Sonra gark oldı vücûdum nûr ile
Bürüdi beni o nûrun ismeti

Geldi bir ak kuş kanadıyla benüm
Arkamı sığadı kuvvetle katı

Bu karşılaştırma sonucunda görülen benzerliklere rağmen Nihad Sami Bey, *bununla beraber, Süleyman Çelebi-Darîr benzerliğinde bugün hâlâ kat'î hüküm verebilecek bir aydınlıkta değiliz* diyerek çekincesini de belirtmekten geri kalmamıştır (Banarlı 1971: I/484-486). Bu fikirden hareketle mevlid türünde Süleyman Çelebi'nin çektiği çığırda edebiyatımızda pek çok mevlid yazılmıştır. Bunlar da *Mevlid*'in naziresi midir? Bu durum da ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir başka konudur. Diğer taraftan esere nazire konusunda Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ına nazireler yazıldığı da bilinmektedir. Refi-i Âmidî'nin *Cân u Cânân*'ı (Öztoprak 2000) bunlardan biridir.

Yine edebiyatımızda mektup şeklinde aynı konu, aynı kafiye, aynı vezin ve nazım şeklinde yazılan nazireler de vardır. Hafız Ahmed Paşa'nın IV. Murad'a gönderdiği manzum mektup ve padişahın karşılığında yazdığı mektup buna örnektir. Bu bir noktada tam *cevap* demektir. Nazire karşılığı olarak kullanılan *cevap* kelimesi bu yönü ile anlam sınırlarını genişletmiş ve hem *nazire* hem *cevap* şeklinde görünmüştür. Bu şiirleri aşağıya alıyoruz. Önce Hâfız Ahmed Paşa aşağıdaki gazeli yazmış ve padişahтан yardım istemiştir (Tosun 2011: 336).

Aldı etrâfı adû imdâda asker yok mudur
Dîn yolunda baş virür bir merd-i server yok mudur

Hasmı geşt ile oyunda ruh-be-ruh şahmât ider
Cengde at oynadır ferzâne bir er yok mudur

Bir aceb girdâba düşdük çâresiz kaldık meded
Âşinâlar zümresinde bir şinâver yok mudur

Cengde hempâmız olup baş virüp baş almaga
Arsa-i âlemde bir merd-i hüner-ver yok mudur

Def'-i bîdâda tekâsülde garaz ne bilmezüz
Derd-i mazlûmân su'âl olmaz mı mahşer yok mudur

Âteş-i sûzân-ı a'dâya bizimle girmege
Dehr içinde imtihân olmuş semender yok mudur

Dergeh-i Sultân Murâd'a nâmemiz isâline
Bâd-ı sarsar gibi bir çâbük kebûter yok mudur

Bu manzum mektuba padişahın cevabı da şöyledir (Tosun 2011: 337-338):

Hâfızâ Bagdâd'a imdâd itmege er yok mudur
Bizden istimdâd idersin sende asker yok mudur

Düşmanı mât itmege ferzâneyim ben der idün
Hasma karşı şimdi at oynatmaga yir yok mudur

Gerçi lâf urmakda yokdur sana hem-pâ biliriz
Lîk senden dâd alur bir dâd-güster yok mudur

Merdlik da'vâ idersin bu muhanneslik neden
Havf idersin bârî yanında dilâver yok mudur

Râfızîler aldı Bagdâd'ı tekâsül eyledin
Sana hasm olmaz mı Hazret rûz-ı mahşer yok mudur

Bû-Hanîfe şehrin ihmâlinle vîrân itdiler
Sende âyâ gayret-i dîn ü peyamber yok mudur

Bî-haberken saltanat ihsân iden Perverdigâr
Yine Bagdâd'ı ider ihsân mukadder yok mudur

Rişvet ile cünd-i İslâm'ı perîşân eyledün
İşidilmez mi sanursın bu haberler yok mudur

Avn-ı Hak'la intikâm almaga a'dâdan meger
Bende-i dîrîn vezîr-i dîn-perver yok mudur

Bir Alî-sîret vezîri şimdi serdâr eylerim
Hızr u peygamber mu'în olmaz mı rehber yok mudur

Şimdi hâlimi kıyâs eylersin âyâ âlemi
Ey Murâdî pâdişâh-ı heft kişver yok mudur

Türk edebiyatında ortaya çıkan ve şiirimizi açarak genişleten, edebî faaliyetlerin canlılığını devam ettiren nazirecilik neticesinde yeni eserlerin yazılması da gerekirdi. İşte bunun sonunda Türk edebiyatında nazire mecmuaları ortaya çıkmış oldu. Nazire mecmuaları yazılan şiirleri edebî bir zevke göre ele alıp, onlara ilgi duyarak devam ettiren şairlere yer vermeleri ve sevilen şiirleri ortaya koymaları açısından önemlidir. Her şeyden önce edebiyat tarihinde adları geçmeyen ancak şiirleri ile kendini gösteren, hayatları hakkında bilgimizin bulunmadığı şairlerimizin böyle mecmualarda yer alması edebî zenginliğimizi ve edebî genişliğimizi de göstermektedir. Unutulmuş ve eserleri kaybolmuş bu şairler sayesinde nazire mecmualarımız önem kazanmaktadır. Ancak nazire mecmualarına geçmeden, kimi şairlere yer veren ve onlardan beyitler alan ilk şair ve yazar Şeyhoğlu Mustafa'dır. O *Kenzü'l-Küberâ*'sında onun üstünde şairin adını zikretmiş ve şiirlerine yer vermiştir (Yavuz 1991). Fakat sonra yazılan nazire mecmualarında şairlerin ve seçilen şiirlerin sayısı da artmıştır.

Edebiyat tarihimizin kaynaklarından olan nazire mecmuaları daha sonra yerlerini "tezkiretü'ş-şuâra" genel adı ile anılan eserlere bırakacaklardır. Böyle olmakla beraber tezkirelerin yanında hemen her asırda, özellikle on altıncı yüzyıldan sonra daha az görülmüşlerdir. Bunlar Türk şiir zevkinin gelişmesini de gösteren derleme eserlerdir. Bildiğimiz kadarı ile Türk edebiyatında yazılan ilk nazire mecmuası Ömer b. Mezdî'nin ortaya koyduğu *Mecmûatü'n-Nezâir* adlı eserdir. Biri İngiltere Londra'da,

biri Türk Dil Kurumu'nda biri de Atatürk Üniversitesi Karahanoğlu Bağış Kitapları No. 10d 91'de olmak üzere üç nüshası bilinen bu eser, 1436 yılında derlenerek Sultan II. Murad'a sunulmuştur (Karabey 1996: 67 vd.). *Mecmûatü'n-Nezâir*'de Ömer bin Mezîd 84 şairden 397 şiir almıştır. Nesimî, Ahmedî, Şeyhî gibi önde gelen sanatkârların etkiledikleri ve etkilendikleri şairler bakımından önemlidir. Hatta ilk olması yönü ile çığır açıcı bir özelliği de vardır. Bu mecmua üzerinde Mustafa Canpolat çalışmıştır (1982).

Türk edebiyatında Ömer b. Mezîd'in *Mecmuatü'n-Nezair*'inden sonra yazılan ikinci bir nazire mecmuası daha vardır. Bu mecmuanın derleyici ve derleme tarihi belli değildir. Ancak Şeyhî, Ahmet Paşa, Karamanlı Nizamî, Visâlî, Atâyî, Adnî ve Hafî'nin şiirlerine yer veren sınırlı bir nazire mecmuasıdır. Şiirlerini aldığı şairlerin hayatlarına bakınca bu mecmuanın 15. yüzyılın sonlarına doğru tertip edildiği söylenebilir. Bu nazire mecmuasının diğerlerinden farkı bölümlere ayrılması ve yedi bölümden meydana gelmesidir. Mecmuanın ilk üç bölümü Şeyhî'nin, dördüncü beşinci bölümü Ahmet Paşa'nın, altıncı bölümü Karamanlı Nizamî'nin, yedinci bölümü de Atâî'nin şiirlerine yazılan nazire şiirlerden meydana gelmektedir. Bu mecmua zemin veya model şiir denilen şiirlere göre düzenlenmiştir. Hâlbuki diğer nazire mecmuaları vezin, kafiye ve redif benzerliğine göre tertip edilmişlerdir. Eksik ve seksen yaprak olan eserin başka nüshası da ele geçmemiştir. Adı bile belli olmayan bu nazire mecmuasında yedi şairden 213 şiir alınmıştır (Mermer 2002: 75 vd.). Bu şairler içinde yazdığı 62 nazire ile Visâlî ilk sırayı almaktadır. Hafî'nin ise yalnız bir naziresi vardır.

Mecmûatü'n-Nezâir'den 76 sene sonra 1512 yılında yazılan *Câmiü'n-Nezâir* ise daha çok şaire yer vermiş ve 266 şairden 2824 şiir almıştır. Sultan II. Bayezid'in öldüğü ve I. Selim'in tahta çıktığı senede yazılan *Câmiü'n-Nezâir*, Eğirdirli Hacı Kemal'in eseridir. Bu açıdan bakılınca II. Bayezid zamanına kadar gelen edebî verimlerin derlenmiş şeklidir. Mecmuaya alınan şiirler alfabetik bir sıra ile verildiğinden nazım şekilleri karışık olup, gazel, kaside, murabba muhammes, müseddes vs. gibi bir sınıflandırma yapılmamıştır. Bu itibarla aynı durum vezinler için de söz konusudur. Anadolu sahasında yazılan edebî verimler başından itibaren II. Bayezid devri sonuna kadar geçen tam üç yüz yıllık bir za-

manda bu mecmuada toplanmıştır. Bu itibarla Ahmed Fakih (ö. 1251), Gülşehrî (ö. 1317'den sonra), Âşık Paşa (1272-1332), Yunus Emre (ö. 1320), Nesîmî (ö. 1406) gibi şairlerin şiirleri ayrı bir önem taşır. Ahmet Fakih'in *Çarhnâme*si, eksik ve kayıp da olsa, sadece *Câmiü'n-Nezâir*'de yer almaktadır. Ayrıca Yunus Emre ve Nesîmî gibi şairlerin divanlarında bulunmayan bazı şiirleri de bu mecmuada toplanmıştır. *Câmiü'n-Nezâir* üzerinde Yasemin Ertek Morkoç çalışmıştır (2003), (Köksal 2006: 68-69). Eserin Bayezid ve DTCF kütüphanelerinde bulunan iki nüshası vardır. Ancak Bayezid Kütüphanesi'ndeki nüshanın yaprakları yer yer koparılmıştır. DTCF kütüphanesindeki nüsha ise daha az şiire yer vermektedir.

XVI. yüzyılda nazire mecmuaları diğer yüzyıllara göre daha çoktur. *Câmiü'n-Nezâir*'den başka olarak bu yüzyılda Edirneli Nazmî'nin 1524 yılında yazdığı *Mecmaü'n-Nezâir* ile Pervane Beg'in 1560 yılında derlediği, kendi adı ile anılan *Pervâne Beg Mecmuası* vardır. Her iki mecmua da Kanûnî devrinde yazılmıştır. Bunları XVII. yüzyılda Budinli Hisalî'nin 1652 yılında, asrın ortalarında derlediği *Metâliü'n-Nezâir*'i takip etmiştir (Kaya 2005: 48 vd.).

Sonuç olarak belirtmek gerekirse nazire, Arap edebiyatında Cahiliye devrine kadar giden bir tür olup başka isimlerle de anılmıştır. Arap ve Fars edebiyatına paralel olarak on ikinci yüzyılda Ahmed Yesevî'nin şiirine yazılan nazirelerle Türk şiirinde de yer almıştır. Daha sonra Anadolu'da gelişen Türk edebiyatı Ahmed Yesevî'nin şiirlerine Yunus Emre ile başlayan nazirelerle Anadolu'da Ahmedî, Nesîmî, Şeyhoğlu Mustafa ve Ahmed-i Dâî gibi şairlerle gitgide yayılmıştır. On beşinci yüzyılda gelindiği zaman Şeyhî'nin şiirlerine yazılan nazireler başta Ahmet Paşa, Fatih ve Cem Sultan olmak üzere devam edip gelmiştir. Gerçekten Şeyhî'nin "Kerem" redifli kasidesine yazılan nazireler XVIII. yüzyıla kadar gelmiştir. Nazireler bir ana, temel şiire dayanarak yazıldıklarından ve diğer şairleri aynı vezin konu ve nazım şekillerinde şiir yazmaya yönelttikleri için şairler arası bir bağın kurulmasına da sebep olmuşlardır. Aynı duygu ile şiir yazan şairler şiir yönünden daha iyisini ortaya koymak gibi bir gaye ile edebî yönden kendilerini geliştirmek durumuna da düşmüşlerdir. Bu itibarla şairlerarası yarış edebî verimlerin zenginleşmesine ve çeşitlenmesine de yol açmıştır.

Ortaya konan bu makalede baştan sona kadar Türk edebiyatında görülen bu şiirlere örnekler verilmiş ve okuyucuya bu örneklerin yerinde gösterilmesi yoluna gidilmiştir. Bunlar hangi şairlerin temel olduklarını sonradan gelenlerin yaptıklarını ve şiirde kendilerini nasıl yetiştirmeleri açısından bir örnek olmaları da mühimdir. Necâtî gibi büyük şairleri takip edenlerin ve bu şairlerin tesirlerinin tarih içindeki devamlılığı da böylece ortaya çıkmıştır. Aslında edebiyatın içinde nazirenin de bir başlangıcı vardır. XV. yüzyıla ışıktutan şairler de olmalıdır. Özellikle “gönül” redifli şiirlerin başlatıcısı bu yüzyılın başlarında ömrünün sonuna gelmiş olan Şeyhoğlu Mustafa’dır. Nazire edebiyatının genişlemeye başlaması daha çok Yıldırım Bayezid’in şehzadesi Emir Süleyman zamanında olmuştur.

Edebiyatımızda daha sonra başta Süleyman Çelebi olmak üzere mevlidler yazılmıştır. Ancak yazılan mevlidler Süleyman Çelebi’nin eserini hiçbir zaman geçememişlerdir. Şeyhî ile başlayan “kerem” kasideleri zinciri orta çıkmıştır. Necâtî ise XVI. yüzyıla girerken, büyük bir usta şair olarak kendini gösterir. Fuzûlî’den Bâkî’ye, Zâtî de dâhil, onun şiirlerine nazireler yazarlar. Hele onun “Hançer” redifli kasidesi başta Şeyhülislâm Kemalpaşazade olmak üzere, ondan fazla şaire nazire yazdırmıştır. Bu durum Anadolu sahasında paralel olarak Doğu Türkçesinin önde gelen şairleri arasında da kendini gösterir. Ali Şîr Nevâyî de Lütî’nin şiirlerine nazireler yazar. Aynı durum Mısır’da gelişen Türk edebiyatına da yansır. Sultan Gavri (ö. 1516) de Hasanoğlu’ndan başlayarak, Şeyhoğlu Mustafa gibi şairlerin şiirlerine nazireler yazar. Vezir Hâfız Ahmed Paşa’nın yazdığı şiire IV. Murad Han’ın yazdığı cevap ise, bu türün bir başka tarafını verir. Galib’in şiiri ile övünmesi ve şairlere tenbihi de dikkat çekmektedir.

İşte XII. yüzyılda Türk şiirinde görülmeye başlayan nazire asırlar aşırı bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Ancak XV. yüzyıldan itibaren bu şiirlere yer veren *Mecmûatü’n-Nezâir*, *Câmîü’n-Nezâir* ve *Mecmaü’n-Nezâir* gibi adlarla nazire mecmuaları da ortaya çıkar. Bunlar tezkirelerin başlangıcı olarak görülürler. Bunları başka mecmualar izler. XVI. yüzyılda yazılan *Pervâne Beg Mecmuası* bunların en önemlilerindedir. XVII. yüzyılda ise “nezâir” kelimesine yer veren Budinli Hisâlî’nin *Metâliü’n-Nezâir* adlı mecmuası ile karşılaşıyoruz. Ancak artık

nazire veya nezair kelimesine yer vermeseler bile şiir meraklıları tarafından başka mecmualar da düzenlenir. Bunların sayısı bile belli değildir. Mecmua bakımından kütüphanelerimizin zenginliği ayrı bir önem taşır. Bunlar tertip edildikleri zamana kadar edebiyatımızda dikkat çeken şiirleri barındırmaları ve bir zevk süzgecinden geçirmeleri açısından önemli eserlerdir.

Kaynaklar

- Akdoğan, Yaşar (1979), *Ahmedî Divanı ve Dil Hususiyetleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, nu. 2054, İstanbul: c.II.
- Akdoğan, Yaşar (1988), *Ahmedî Dîvânından Seçmeler*, Ankara: KTB Yay.
- Arslan, Mustafa (2009), "Necâtî Etkisinin Tespitinde Nazireciliğin Rolü ve Muhyî'nin Necatî'ye Yazdığı Nazireler"; *Kocaeli Üniversitesi, I. Uluslar arası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu, 15-17 Nisan 2009 / 121-131.*
- Ayan, Hüseyin(1969), *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ayan, Hüseyin (1990), *Nesîmî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Banarlı, Nihad Sâmî (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* İstanbul: MEB Yayınları, c.1.
- Bayak, Cemal (1998), *Şehâbî Divanı ve Konu İndeksi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Bayram, Yavuz (2009), *Sultan II. Bayezid Divanı*, Amasya.
- Canpolat, Mustafa (1982), *Ömer bin Mezid, Mecmuatü'n-Nezâir*, Ankara: TDK Yayınları.
- Cavanşir, Babek - N. Ncef, Ekber (2006), *Şah İsmail Hatâ'î Külliyyatı*, İstanbul.
- Cengiz, Halil Erdoğan(1986), "Divan Şiirinde Musammatlar", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II*, sayı 415-416-417 Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 291-427.
- Çelebioğlu, Amil (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi (16. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Kitabevi.

- Çeltik, Halil (2007), "Ümmî Şair Enverî'nin Bir Gazeline Nazireler", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.
- Çiçekler, Mustafa (2006), " Nazire", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Yay., 32/457.
- Doğan, Muhammed Nur (2002), *Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Doğan, Muhammed Nur (2004), *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul.
- Durmuş, İsmail (2006), " Nazire", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Vakfı Yay., 32/455 vd.
- Eraslan, Kemal (1991), *Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet, Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı 1000 Temel eser:
- Ersoylu, Halil (1989), *Cem Sultân'ın Türkçe Dîvânı*, Ankara: TDK Yayınları.
- Faruk Timurtaş; *Osmanlı Türkçesi Metinleri II*, İstanbul 1974, s. 532.
- Fuzûlî (1286), *Külliyyât-ı Divan*, İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası.
- Genç, İlhan (1998), *Hoca Neş'et, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, İzmir.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (1985), *Fuzûlî Dîvânı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Göre, Zehra (2009), "Kerem Kasidelerine Dair", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., S. 39/ 919-957.
- Gürol, Ayşe (1994), *Vak'anüvis Mehmed Pertev Efendi ve Divanı I*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İlaydın, Hikmet (1956), "Kerem" Kasideleri, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul: S. 2 /1-18.
- İpekten, Haluk (1974), *Karamanlı Nizami, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara: Sevinç Matbaası, Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İpekten, Haluk (2004), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsen, Mustafa – Kurnaz, Cemal (1990), *Şeyhî Divan*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İslam Âlimleri Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayını, c. 1/332-334, c. 2/14-16.
- Karaağaç, Günay (1997), *Lütfi Divanı*, Ankara: TDK Yayını.

- Karabey, Turgut (1996), "Mecmuatü'n-Nezâir'in Yeni Bir Nüshasına Dair", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 6, Erzurum: EAÜ Yay., S.6/67 vd.
- Karavelioğlu, Murat A.(2011), *Mecmua-i Kasâid-i Türkiyye*, İstanbul: Titez Yayınları.
- Karayazı, Nurgül (2012); 17. *Yüzyıl Şairi Abbas Yârî ve Dîvânı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul.
- Kaya, Bilgi (2005), "Nazire Mecmuaları ve Hisâlî'nin Metâlî'ü'n-Nezâiri", *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bursa: S. 8/ 48 vd.
- Kaya, Önal (1996), *Ali Şîr Nevâyî, Fevayyidü'l-kiber*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Koç, Mustafa (2011), "Anadolu'da İlk Türkçe Te'lif Eser", *Bilig*, Ankara: 57/ 159-172.
- Koncu, Hanife (2010), "Klasik Türk Şiirinde Hançer ve Figânî'nin Hançer Redifli Kasidesi Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul: KOCAV S.23/99-130.
- Köksal, Fatih (2006), *Sana Benzer Güzel Olmaz, Divan Şiirinde Nazire*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köseoğlu, Sinan (1997), *Zekâyî Divanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurnaz, Cemal -Çeltik Halil (2010), *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, İstanbul: H Yayınları.
- Küçük, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edib (1973), *Tahirü'l Mevlêvî, Edebiyat Lugatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mermer, Ahmed- Hidayetoğlu, Salahattin - Erdoğan, Mustafa - Koç Keskin, Neslihan (2009), *Mecmua-i Medayih-i Mevlâna, Osmanlı Şiirinde Mevlana Övgüleri ve Mevlêvîlik Unsurları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mermer, Ahmet (2002), "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası ve Aydınlı Visâlî'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Millî Folklor*, , Ankara: S.56. / 75 vd.
- Morkoç, Yasemin Ertek (2003), *Eğridirli Hacı Kemal'in Camiü'n-Nezâir'i*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

- Musalı, Vusale (2009), “Necâtî Beg Şiirlerine Yazılmış Nazireler (Latîfî Tezkiresi Esasında)”, *Kocaeli Üniversitesi I. Uluslar Arası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan 2009*, Kocaeli:309.
- Özmen, Mehmet (2001), *Ahmed-i Dâi Divanı, I. cilt*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pekolcay, Neclâ – Sevim, Emine (1991), *Yûnus Emre Şerhleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sertkaya, Ayşe Gül (2010), “Kul Süleymân (Bakırgani) ve Yûnus Emre Hikmetleri”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2008-2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay.
- Tarlan, Ali Nihad (1950), *Fuzulî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (1992b), *Necatî Beg Divanı*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tarlan, Ali Nihad (1970), *Zatî Divanı, II. Cilt*, İstanbul.
- Tarlan, Ali Nihad (1992a), *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (2005), *Ahmet Paşa Divanı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Taş, Hakan (2004), *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2009), “Ahmet Paşa’nın “Gönül” Murabba’nın Etkisinde Yazılan Musammatlar”, *Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Uluslararası Türklük Bilimi Sempozyumu, Erzurum, 25-27 Nisan 2007*, Erzurum: c.2/1015-1020.
- Timurtaş, Faruk (1980), *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K.(1977), *Osmanlı Türkçesine Giriş*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tosun, Serdal (2011), *Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelenmesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türkay, Kaya (2002), *Ali Şir Nevâyi, Bedâyi’ü’l-Vasat*, Ankara: TDK Yayını.
- Yavuz, Kemal (1991), *Şeyhoğlu, Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yavuz, Kemal (2007), “Mevlid’in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine”, *Uluslararası Süleyman Çelebi ve Mevlid -Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri- Sempozyumu 17-19 Ekim 2007*, Bursa.

Yavuz, Kemal (2010), "XIV. Yüzyılda Türk Edebiyatı ve Bazı Dikkatler", *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu 15-16 Mayıs 2009*, Ankara.

Yavuz, Orhan (2002), *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayını.